

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii

Author: Małgorzata Myśliwiec

Citation style: Myśliwiec Małgorzata. (2017). Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii. W: T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, "Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego : analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch" (S. 133-184). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Rozdział 3

Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii

Małgorzata Myśliwiec

3.1. Uwagi wstępne

Data 20 grudnia 2015 roku wyznaczyła symboliczną cezurę domykającą ważny etap w dziejach współczesnej Hiszpanii. Tego dnia odbyły się wybory do Kortezów Generalnych, których wynik potwierdził ostateczny rozpad dotychczasowego układu sił na centralnej scenie politycznej. Uzyskanie znaczącej pozycji w Kongresie Deputowanych przez dwie nowe *state-wide-parties* — Ciudadanos i Podemos — oznaczało nie tylko przekształcenie systemu, w którym dominowały dotychczas dwie partie polityczne, w system wielopartyjny, ale spowodowało także niemożność utworzenia centralnego rządu. 3 maja 2016 roku po raz pierwszy od czasu ustanowienia demokratycznego systemu politycznego po śmierci generała Franco hiszpański parlament został rozwiązany i zarządzone zostały nowe wybory nie na wniosek premiera, lecz na podstawie dekretu monarchy¹. Ponadto polityczny pat przewidywany już na podstawie sondaży przedwyborczych, a także znaczący wzrost dążeń separatystycznych w Katalonii, skłoniły głównych aktorów gry politycznej do podjęcia w publicznej debacie tematu konieczności zmiany konstytucji.

¹ *Real Decreto 184/2016, de 3 de mayo, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones*. Boletín Oficial del Estado, núm. 107, de 3 de mayo 2016.

Zarysowane powyżej wydarzenia, które szerzej omówione zostaną w dalszej części niniejszej pracy, skłaniają do sformułowania pytania badawczego o wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii. Analiza zjawisk politycznych zachodzących w realiach tego państwa skłania bowiem do przyjęcia hipotezy, że to właśnie najprawdopodobniej ów czynnik w największym stopniu wpłynął na przebieg szeregu znaczących w nim zmian. Weryfikację tak sformułowanej hipotezy powinna ułatwić uprzednia weryfikacja kilku hipotez szczegółowych:

1. Po pierwsze, można przypuszczać, iż następujące po sobie kolejno w historii Hiszpanii kryzysy gospodarcze wpłynęły w znacznym stopniu na proces ukształtowania systemu politycznego tego państwa w 2. połowie XX wieku.
2. Po drugie, można przyjąć, że głęboki kryzys gospodarczy 2008 roku musiał spowodować znaczący spadek zaufania obywateli do instytucji państwa hiszpańskiego ukształtowanych w 2. połowie XX wieku.
3. Po trzecie, najprawdopodobniej spadek zaufania obywateli do instytucji państwa hiszpańskiego po 2008 roku w realiach funkcjonowania tzw. „społeczeństwa sieci” był głównym czynnikiem, który spowodował pojawienie się nowych ruchów społecznych występujących w obronie praw osób ponoszących najpoważniejsze koszty kryzysu gospodarczego.
4. Po czwarte, prawdopodobne jest również założenie, że ruchy społeczne występujące w obronie praw obywateli ponoszących najpoważniejsze koszty kryzysu gospodarczego stały się bazą, na której zbudowana została pozycja polityczna nowych hiszpańskich *state-wide-parties*.
5. Po piąte, można także przyjąć, że uzyskanie znaczącej liczby mandatów w Kongresie Deputowanych przez nowe *state-wide-parties*, kontestujące działania i wartości dotychczasowych głównych aktorów hiszpańskiej sceny partyjnej, uniemożliwiło utworzenie rządu w politycznym centrum.
6. Po szóste, z dużym prawdopodobieństwem należy założyć, że będący konsekwencją kryzysu gospodarczego kryzys polityczny będzie się wiązał z podjęciem próby zmiany konstytucji z 1978 roku.
7. I po siódme, najprawdopodobniej także znaczący wzrost tendencji odśrodkowych w regionach peryferyjnych państwa hiszpańskiego — w szczególności w Katalonii — jest konsekwencją kryzysu gospodarczego 2008 roku.

3.2. Czynniki gospodarcze a kształt systemu politycznego po 1978 roku

Analizując historię Hiszpanii pod kątem zachodzących w niej zjawisk gospodarczych, bez wątpienia można wskazać na wiele istotnych wydarzeń,

których konsekwencje odczuwane były jeszcze przez kolejne stulecia i które w zasadniczy sposób wpłynęły na wewnętrzną strukturę instytucji oraz układ sił politycznych. Jednak niektóre z nich miały zdecydowanie przełomowy charakter, a ich znaczenie można dostrzec nawet w mechanizmach działania współczesnego systemu politycznego. Niewątpliwie wydarzeniem tego rodzaju, które w zasadniczy sposób ukształtowało strefy politycznych wpływów w Hiszpanii na kolejne stulecia i jednocześnie wiązało się w ścisły sposób z ukształtowaniem wewnętrznych relacji gospodarczych, było ogłoszenie Madrytu stolicą państwa w 1561 roku².

Aby zrozumieć działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii, niewątpliwie należy cofnąć się do czasów cesarza Karola V, który nie posiadał stałej siedziby i w celu rozwiązywania problemów politycznych podróżował wraz z dworem po całym państwie. Zatrzymywał się wówczas w najokazalszych pałacach należących do notabli rezydujących w miejscach będących celami królewskich podróży. Zmęczony jednak w końcu takim stanem rzeczy przekonał swego syna Filipa II do ustanowienia siedziby władz królewskich, do której przybywaliby poddani w celu przedstawienia władcy swoich problemów.

W tym momencie można próbować się zastanowić, jak potoczyłyby się dalsze losy Hiszpanii, gdyby Filip II, kierując się ówczesną logiką, ulokował stolicę w miejscu zapewniającym jej dostęp do wód żeglownych, a zatem albo nad morzem lub oceanem, albo przynajmniej nad umożliwiającą żeglugę śródlądową rzeką, ponieważ w czasach panowania owego władcy tylko takie miasta miały szansę na przekształcenie się w stałą siedzibę dworu królewskiego. Biorąc pod uwagę realia geograficzne Półwyspu Iberyjskiego, należy przyjąć, że ze względu na niezbyt obfitą sieć wód śródlądowych wybór powinien być paść na jedno z najlepiej rozwijających się miast portowych położonych albo nad Morzem Śródziemnym albo nad Atlantykiem. W tej perspektywie idealnymi propozycjami powinny były być Barcelona, Lizbona lub Sewilla, każde z wymienionych miast zapewniało bowiem możliwość transportu morskiego, a ponadto było dobrze rozwiniętym ośrodkiem zapewniającym dynamiczną wymianę idei. Szybko okazało się jednak, że osobiste cechy władcy nie pozwoliły na tak racjonalny wybór: Filip II chciał posiadać pozycję absolutnie wyjątkową w stolicy, a nie być jedynie *primus inter pares* pośród osiadłych w danym mieście przedstawicieli najznamienitszych i najbogatszych rodów. Dlatego też szybko odrzucono propozycję ustanowienia stolicy w Barcelonie, ponieważ w Katalonii monarcha posiadał znacznie mniejsze wpływy polityczne niż w finansującej w głównej mierze jego polityczne zamierzenia Kastylii. Podobny problem dotyczył Lizbony.

² Szerzej na temat ustanowienia stolicy Hiszpanii przez Filipa II zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Wpływ kryzysów gospodarczych na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii*. „Przegląd Narodowościowy. Review of Nationalities”, nr 5/2016, *¿Adónde vas, España?*, s. 43—62.

W momencie podejmowania decyzji o ustanowieniu stałej stolicy Filip II nie był jeszcze królem Portugalii. Został nim proklamowany dopiero w 1581 roku, czyli 20 lat po podjęciu owej kluczowej decyzji. Najbardziej logiczny i korzystny dla państwa wydawał się zatem wybór Sewilli. Miasto to liczyło wówczas 140 tys. mieszkańców, co oznaczało, że pod względem liczby ludności było czwartym miastem Europy, po Londynie, Paryżu i Neapolu. Mogły do niego swobodnie docierać statki z ładunkami przygotowanymi zarówno w zamorskich posiadłościach, jak i w innych państwach starego kontynentu. Dzięki swojemu położeniu i charakterowi była także wymarzonym miejscem wymiany idei, co nigdy nie było obojętne dla rozwoju nie tylko stolic, ale i całych państw. Jednak i Sewilla nie znalazła uznania w oczach Filipa II. Wiedziony osobistą ambicją władca zdecydował o lokacji hiszpańskiej stolicy w miejscu zupełnie zaskakującym, Madrytu nie wyróżniała bowiem żadna z pożądanych dla siedziby władz państwa cech. Po pierwsze, w połowie XVI wieku nie było to doskonale rozwinięte miasto, nie posiadało także dostępu do wody żeglownej zapewniającej łatwy do niego dostęp. Wręcz przeciwnie: do położonego 655 m n.p.m. miasta — niemal najwyżej położonej stolicy w Europie³ — dostęp był bardzo utrudniony. Słaba infrastruktura dróg czyniła podróż do Madrytu bardzo trudną i niebezpieczną. Warto także zauważyć, że katolicki monarcha rządzący państwem, w którym religia odgrywała rolę fundamentalną, wybrał na stolicę trzecie co do wielkości miasto ówczesnej Kastylii, niebędące jednak siedzibą żadnego biskupa⁴.

Pomimo wszystkich przedstawionych powyżej braków dwór królewski osiadł w Madrycie w 1561 roku. Stał się tym samym trudno dostępną stolicą państwa, a w zasadzie wyłącznie siedzibą monarchy i jego dworu w czasie, gdy Hiszpania wkraczała w epokę budowy imperium, zdobywając coraz to nowe posiadłości zamorskie. W rezultacie stał się miejscem, do którego nie docierały nowe nurty ekonomiczne i intelektualne, nowe idee ani innowacje. Miejsce to omijali także skutecznie przedstawiciele ówczesnych elit posiadający ambicje dokonywania rzeczy wielkich. Próżno było zatem szukać w Madrycie posiadłości kupców bogacących się na handlu zamorskim, wybitnych uczonych czy inżynierów. Oznaczało to jednocześnie znacznie szybszy i bardziej dynamiczny rozwój ośrodków miejskich na peryferiach państwa, położonych w regionach posiadających dostęp do Morza Śródziemnego lub Oceanu Atlantyckiego niż do stolicy całego państwa⁵.

Madryt odwiedzali zatem tylko ci, którzy musieli załatwić coś na dworze królewskim. Elity intelektualne i ekonomiczne państwa pozostawały na peryferiach państwa i nie były stopniowo włączane w proces rządzenia. Rola ta przypadła

³ Madryt jest drugą najwyżej położoną stolicą Europy po Andorra la Vella (1 123 m n.p.m.).

⁴ C. MOLLINAS: *Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país*. Barcelona 2013, s. 132—137.

⁵ Ibidem, s. 135.

zbliżonym do dworu elitom kastylijskim i andaluzyjskim, które czerpały coraz większe korzyści nie z tytułu wytwarzanych dóbr czy świadczonych usług, ale z tytułu możliwości uzyskiwania kolejnych przywilejów związanych z wpływami na królewskim dworze. Elity te zyskiwały coraz większy wpływ na politykę państwa w czasach, gdy rywalizacja najpotężniejszych ekonomicznie i politycznie państw europejskich tworzących stopniowo imperia zamorskie zaczęła skłaniać poszczególnych władców do coraz ściślejszej centralizacji państw⁶.

Dysproporcje pomiędzy znaczeniem gospodarczym a posiadanymi realnie wpływami politycznymi cechujące elity działające w politycznym centrum, czyli w Kastylii i Andaluzji, oraz te, które funkcjonowały w regionach nadmorskich, dla Półwyspu Iberyjskiego peryferyjnych, były już ewidentne w XIX wieku. Sytuację dodatkowo komplikowało kilka kwestii. Po pierwsze, rewolucja francuska nie miała na gruncie hiszpańskim takich samych konsekwencji jak w większości państw europejskich, nie przyniosła bowiem realnej zmiany układu sił politycznych pomiędzy mieszczaństwem a dominującą do tej pory szlachtą. Wręcz przeciwnie: fala istotnych zmian związana z tym okresem w dziejach Europy pozwoliła notabdom wywodzącym się z Kastylii i Andaluzji na znaczne wzmocnienie swojej pozycji ekonomicznej i politycznej⁷. Oznaczało to utrwalenie istniejących dotąd podziałów gospodarczych i politycznych, a nie włączenie nowych grup społecznych zamieszkujących regiony peryferyjne w proces rządzenia państwem. Po drugie, w tak zdefiniowanych realiach społeczno-gospodarczych sprawą dość trudną okazała się percepcja nowych zasad zarządzania sprawami państwa związanych z docierającym zza Atlantyku wzorem federalnej formy państwa. Wprowadzenie owego modelu na gruncie hiszpańskim pod koniec XIX wieku dałoby szansę na włączenie elit gospodarczych zamieszkujących peryferie Półwyspu Iberyjskiego w proces podejmowania najważniejszych decyzji politycznych w państwie. Na podjęcie takiej próby wskazują przepisy projektu Konstytucji Federalnej Republiki Hiszpańskiej zaproponowanego w 1873 roku⁸. Dokładna analiza tego tekstu pozwala zauważyć, że hiszpański ustawodawca postanowił wprowadzić na rodzimym gruncie wiele rozwiązań obowiązujących od 1787 roku w Stanach Zjednoczonych Ameryki, lecz jeden z elementów zaproponowanego ładu ustrojowego wyraźnie wskazywał na chęć zachowania przez polityczne centrum kontroli nad organizacją terytorialną państwa oraz nad ustrojem wewnętrznym potencjalnych krajów związkowych. Przepisy potwierdzające takie stanowisko można odnaleźć w art. 102 projektu konstytucji z 1873 roku. Zakładał on konieczność przedstawienia projektów konstytucji stanowych do zatwierdzenia Korteom

⁶ Szerzej na temat procesu centralizacji państw europejskich zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*. Katowice 2014, s. 73–76.

⁷ Szerzej na temat problemu umocnienia pozycji hiszpańskiej szlachty w okresie po rewolucji francuskiej zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 76–78.

⁸ http://www.congreso.es/docu/constituciones/1869/cons1873_cd.pdf [dostęp: 5.02.2016].

federalnym. Przyjęcie takiego rozwiązania wskazywało jednoznacznie na zupełnie inne uwarunkowania historyczne kształtujące Stany Zjednoczone Ameryki i I Republikę Hiszpańską. Monarchia hiszpańska nie powstała na zasadzie dobrowolnej unii mniejszych, suwerennych jednostek, a państwo, które zaczęło w miarę sprawnie funkcjonować po przeprowadzeniu reform umacniających pozycję władzy centralnej, nie było dostatecznie przygotowane do funkcjonowania w warunkach bardzo szerokiej autonomii. Zaakceptowanie wielu nowych wynalazków demokracji, takich jak chociażby powszechność głosowania, katalog praw obywatelskich czy wreszcie republikańska forma rządów, były i tak dużym wyzwaniem dla współczesnych nieskonsolidowanych elit politycznych. Wprowadzenie zasady konieczności akceptacji konstytucji stanowych przez Kortezy federalne wynikało prawdopodobnie z chęci zachowania pewnej formy kontroli władzy centralnej nad władzą regionalną. Ów brak odwagi, który nie pozwolił na dokładne skopiowanie modelu amerykańskiego, pokazał, że Hiszpania końca XIX wieku nie była jeszcze przygotowana na tak daleko idącą decentralizację⁹. Po trzecie w końcu, wiek XIX nie był w historii Hiszpanii okresem najlepszym. Ostateczna utrata posiadłości zamorskich, które do tej pory pozwalały na utrzymanie względnie dobrej sytuacji ekonomicznej oraz na zachowanie ostatnich pozorów siły na arenie międzynarodowej, przyczyniła się do konieczności definitywnego pożegnania się z blaskiem imperialnej przeszłości¹⁰. To z kolei, w dobie intensywnego rozpowszechniania się założeń nacjonalizmu kulturowego¹¹, uniemożliwiło rozpoczęcie procesu budowania silnej tożsamości narodowej wśród obywateli hiszpańskich. Brak sukcesów natury ekonomicznej i politycznej, które charakteryzowałyby polityczne centrum, był raczej katalizatorem przyspieszającym proces petryfikacji nacjonalizmów peryferyjnych, a nie poczucia dumy z bycia Hiszpanem. Bez wątpienia należy stwierdzić, że w wieku XX czynniki te w znaczącym stopniu wpłynęły na radykalne nasilenie się tendencji odśrodkowych, szczególnie w Katalonii i Kraju Basków.

W tak ukształtowanych realiach społecznych i politycznych, na które znaczący wpływ wywarły czynniki gospodarcze, Hiszpania wkroczyła w XX wiek. Jednak kolejne wydarzenia historyczne mające miejsce w tym stuleciu nie wpłynęły znacząco na ich dekompozycję. Epizodyczny wręcz okres istnienia II Republiki oraz przede wszystkim 36 lat autorytarnych rządów generała Franco nie spowodowały zmiany rządzących elit ani tym bardziej nie przyczyniły się do włączenia w proces zarządzania sprawami państwa elit regionów peryferyjnych.

⁹ M. MYŚLIWIEC: *Katalonia na drodze do niepodległości?* Bytom 2006, s. 25–26.

¹⁰ Szerzej na temat sytuacji hiszpańskiej gospodarki w XIX wieku zob. w: *Historia económica de España* Ed. A. GONZÁLEZ ENCISO, J.M. MATÉS BARCO. Barcelona 2007, s. 463–486.

¹¹ Szerzej na temat koncepcji nacjonalizmu kulturowego zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Wolność wyboru i prawo samostanowienia a interes państwa wielonarodowego*. W: *Wolność w epoce poszukiwań*. Red. M. SZULAKIEWICZ, Z. KARPUS. Toruń 2007, s. 392–394.

Pewne zmiany nastąpiły dopiero pod koniec lat 70. XX wieku, po śmierci generała Franco. Jak zauważył Juan José Linz, model przejścia od reżimu autorytarnego do demokracji w Hiszpanii w tym okresie można określić jako *reforma-pactada, ruptura-pactada*. W ogólnych założeniach schemat ów polega na porozumieniu się części przedstawicieli elit rządzących w okresie niedemokratycznym z częścią opozycji otwartą na dialog¹². W konsekwencji przedstawiciele elit dotychczas rządzących zachowują wpływ na proces kształtowania nowego ładu politycznego w okresie transformacji, a przedstawiciele opozycji w pokojowy sposób zostają włączeni w proces rządzenia państwem. Przez niemal 40 lat zastosowanie tego modelu przy przejściu do demokracji w Hiszpanii uważano za bardzo dobre i skuteczne rozwiązanie, zapewniło bowiem wejście w nowe realia polityczne bez rozlewu krwi. Ustanowiony w 1978 roku ład konstytucyjny pozwolił przy tym na utrwalenie dominującej pozycji politycznej przez przedstawicieli dawnych elit oraz dopuszczonych do procesu współrządzenia państwem sił opozycyjnych działających w nowych realiach w ramach dwóch głównych *state-wide-parties*: Partii Ludowej (PP) oraz Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (PSOE), jednocześnie włączył także w proces rządzenia przedstawicieli regionów peryferyjnych, charakteryzujących się szczególnie odrębnościami¹³.

Wydarzenia, które miały miejsce w Hiszpanii po wybuchu kryzysu gospodarczego 2008 roku, podważyły ów ład w sposób zdecydowany. Zarówno elity centralne, jak i włączone w proces rządzenia państwem elity regionów peryferyjnych, nie sprostały zaistniałym wówczas wyzwaniom społecznym i gospodarczym.

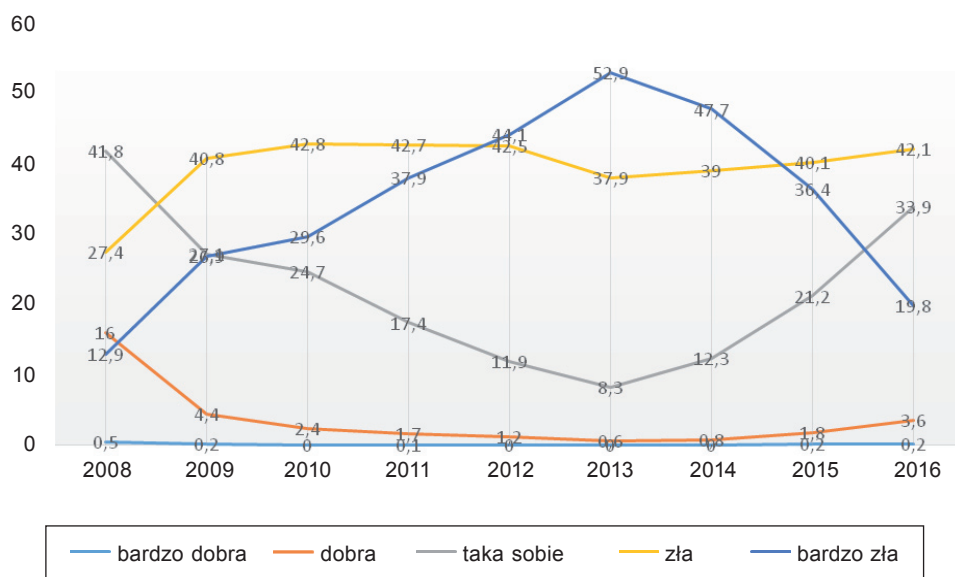
3.3. Spadek zaufania do instytucji państwa po 2008 roku

Pogarszająca się sukcesywnie od 2008 roku sytuacja gospodarcza państwa była w kolejnych latach coraz poważniej odczuwalna przez społeczeństwo hiszpańskie. W kolejnych badaniach przeprowadzanych przez Centrum Badań Socjologicznych (Centro de Investigaciones Sociológicas — CIS) coraz wyższy

¹² J.J. LINZ, A. STEPAN: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore—London 1996, s. 57, 87—115.

¹³ System konstytucyjny współczesnej Hiszpanii działający na podstawie ustawy zasadniczej z 1978 roku został opisany w polskiej literaturze przedmiotu dość szczegółowo. Do najważniejszych opracowań w tym zakresie należy zaliczyć m.in. takie publikacje, jak: J. IWANEK: *Hiszpania. W: Systemy polityczne wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Red. A. JAMRÓZ. Warszawa 1989, s. 356—394, T. MOLDAWA: *System konstytucyjny Hiszpanii*. Warszawa 2012; M. MYŚLIWIEC: *Hiszpania. W: Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*. Red. M. MYŚLIWIEC, K. KRYSIENIŁ. Poznań—Chorzów 2011, s. 113—153.

odsetek respondentów oceniał sytuację gospodarczą jako złą lub bardzo złą. Jeszcze w 2008 roku takich odpowiedzi łącznie udzieliło 40,3% respondentów badania CIS (odpowiednio: zła — 27,4% i bardzo zła — 12,9%), natomiast kulminacja bardzo krytycznej oceny sytuacji gospodarczej nastąpiła w 2013 roku, gdy źle lub bardzo źle oceniło ją 90,8% respondentów (odpowiednio: zła — 37,9% i bardzo zła — 52,9%)¹⁴.

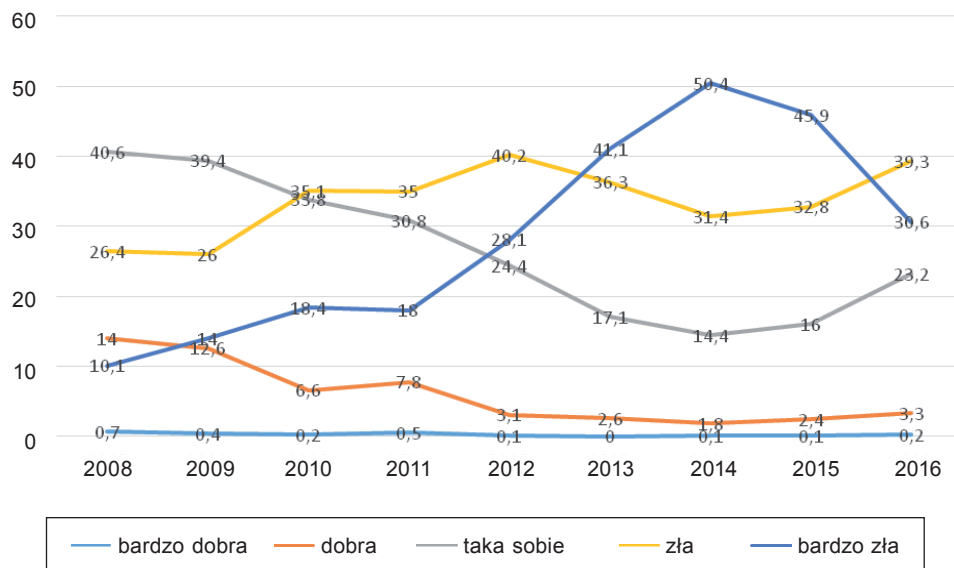
Wykres 3.1. Rezultaty badań przeprowadzonych przez CIS w latach 2008—2016 będące odpowiedziami na pytanie: Jak ocenia Pan/Pani aktualną sytuację gospodarczą w Hiszpanii?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

W badanym okresie niewiele lepiej oceniana była sytuacja polityczna państwa. W 2008 roku jako złą lub bardzo złą oceniło ją w badaniu CIS 36,5% respondentów (odpowiednio: zła — 26,4% i bardzo zła — 10,1%). Kulminacja bardzo złej oceny sytuacji politycznej państwa nastąpiła rok później niż w przypadku krytycznej oceny sytuacji gospodarczej. W 2014 roku jako złą lub

¹⁴ Dane opierają się na wynikach badań publikowanych na następujących stronach internetowych CIS w latach 2008—2016: http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2740_2759/2749/e274900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2780_2799/2782/e278200.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2820_2839/2828/e282800.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2840_2859/2859/e285900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2920_2939/2927/e292700.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2960_2979/2976/e297600.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3000_3019/3011/es3011mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3040_3059/3050/es3050mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3120_3139/3124/Es3124mar.html [dostęp: 20.04.2016].

bardzo złą oceniło ją 81,8% respondentów (odpowiednio: zła — 34,1% i bardzo zła — 50,4%)¹⁵.

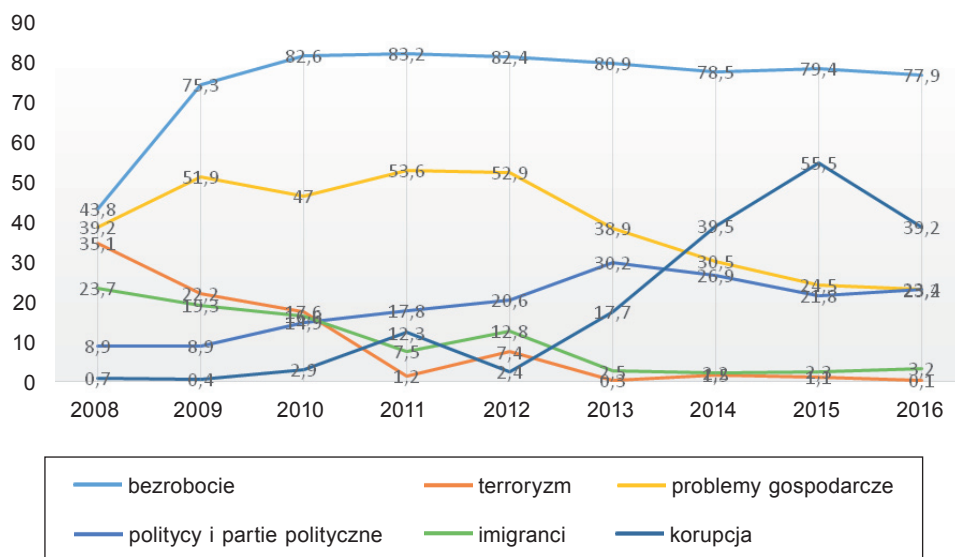
Wykres 3.2. Rezultaty badań przeprowadzonych przez CIS w latach 2008—2016 będące odpowiedziami na pytanie: Jak ocenia Pan/Pani aktualną sytuację polityczną w Hiszpanii?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

Ciekawe wnioski wypływają również z analizy danych uzyskanych podczas badań CIS realizowanych od 2008 roku i dotyczących najpoważniejszych problemów Hiszpanii. Respondenci poproszeni w 2008 roku o wskazanie kilku zjawisk stwarzających w państwie najpoważniejsze komplikacje podkreślili w pierwszej kolejności bezrobocie (43% wskazań), problemy gospodarcze (39,2%), terroryzm (35,1%) oraz imigrantów (23,7%). Stosunkowo niewiele wskazań padło w tym badaniu na polityków i partie polityczne (8,9%) oraz na zjawisko korupcji (0,7%). Zupełnie inaczej rozkładały się akcenty w kolejnych latach. Szczególnie wyraźnie widać to w badaniu przeprowadzonym w 2015 roku, po

¹⁵ Dane opierają się na wynikach badań publikowanych na następujących stronach internetowych CIS w latach 2008—2016: http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2740_2759/2749/e274900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2780_2799/2782/e278200.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2820_2839/2828/e282800.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2840_2859/2859/e285900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2920_2939/2927/e292700.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2960_2979/2976/e297600.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3000_3019/3011/es3011mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3040_3059/3050/es3050mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3120_3139/3124/Es3124mar.html [dostęp: 20.04.2016].

upływie 7 lat od momentu wybuchu globalnego kryzysu gospodarczego. Hiszpanie za najpoważniejszy problem w państwie także uznali bezrobocie, lecz tym razem odpowiedź ta uzyskała aż 79,4% wskazań. Za drugi najpoważniejszy problem uznano korupcję (55,5%), za trzeci problemy gospodarcze (24,5%), a za czwarty polityków i partie polityczne (21,8%)¹⁶.

Wykres 3.3. Rezultaty badań przeprowadzonych przez CIS w latach 2008—2016 będące odpowiedziami na pytanie: Jaki jest Pana/Pani zdaniem najpoważniejszy problem Hiszpanii?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

Trudno się dziwić takiemu stanowi rzeczy, zważywszy na wydarzenia mające miejsce w przestrzeni publicznej po 2008 roku¹⁷. W warunkach sta-

¹⁶ Dane opierają się na wynikach badań publikowanych na następujących stronach internetowych CIS w latach 2008—2016: http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2740_2759/2749/e274900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2780_2799/2782/e278200.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2820_2839/2828/e282800.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2840_2859/2859/e285900.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2920_2939/2927/e292700.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/2960_2979/2976/e297600.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3000_3019/3011/es3011mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3040_3059/3050/es3050mar.html; http://www.cis.es/cis/opencms/-Archivos/Marginales/3120_3139/3124/Es3124mar.html [dostęp: 20.04.2016].

¹⁷ Przedstawione w dalszej części tekstu dane dotyczące poziomu korupcji w Hiszpanii opierają się na wynikach badań opublikowanych na następujących stronach internetowych Transparency International: http://www.transparency.org/whatwedo/publication/transparency_international_informe_anual_2008; http://www.transparency.org/whatwedo/publication/informe_anual_2009; http://www.transparency.org/whatwedo/publication/transparency_international_an

le pogarszającej się sytuacji życiowej i materialnej wielu rodzin hiszpańskich dość powściągliwe do tej pory w zakresie publicznego przedstawiania afer korupcyjnych media zaczęły się bezwzględnie koncentrować na tym problemie. Dostępność rozmaitych kanałów publicznego komunikowania się uniemożliwiała zupełne odcięcie się tradycyjnych środków przekazu od informacji na ten temat coraz powszechniej docierających do znacznej liczby odbiorców. Ilość i jakość przedstawianych do publicznej wiadomości zdarzeń tego typu dotycząca funkcjonariuszy publicznych sprawujących swoje obowiązki na różnych szczeblach organizacji terytorialnej państwa — od lokalnej, poprzez regionalną, po ogólnopolską — wręcz przytłaczała przeciętnego odbiorcę codziennych serwisów informacyjnych. Szczególny problem polegał na tym, że kolejni negatywni bohaterowie poszczególnych przypadków korupcji byli najczęściej funkcjonariuszami publicznymi związanymi z działającymi w Hiszpanii partiami politycznymi. I tak przykładowo do najbardziej nagłośnionych przez media afer na szczeblu lokalnym można zaliczyć przypadek nieprawidłowości przy sprzedaży gruntów w słynnym kurorcie na Costa del Sol — Torremolinos — nazwany „sprawą Ciudad del Golf”, w którą zamieszany był między innymi jego wieloletni burmistrz Pedro Fernández Montes z Partii Ludowej (uniewinniony w wyniku postępowania sądowego)¹⁸. Innym przypadkiem była „sprawa Sayalonga”, której „głównym bohaterem” stał się związany z PSOE były burmistrz tej miejscowości José Luis Navas Camacho. Nieprawidłowości dotyczące gospodarki gminnymi nieruchomościami zakończyły się wyrokiem sądowym skazującym go na rok więzienia i dziewięcioletnim pozbawieniem prawa do sprawowania funkcji publicznych oraz na karę grzywny¹⁹. Głośna afera korupcyjna o nazwie „sprawa Alzoaina” na szczeblu lokalnym dotknęła także Zjednoczoną Lewicę (IU). Wywodzący się z jej szeregów burmistrz wspomnianej miejscowości — Antonio Blanco — został skazany za nieprawidłowości w zakresie obrotu nieruchomościami na 20 lat pozbawienia prawa do sprawowania funkcji publicznych²⁰.

Afery korupcyjne nie ominęły również szczebla regionalnego. Do najgłośniejszych przypadków tego typu należy niewątpliwie zaliczyć „sprawę Millet” związaną z funkcjonowaniem Pałacu Muzyki w Barcelonie²¹. W toku postępowania sądowego czerpanie korzyści materialnych z nieprawidłowości w działa-

nual_report_2010; http://www.transparency.org/whatwedo/publication/annual_report_2012; <http://www.transparency.org/cpi2015#downloads> [dostęp: 15.05.2016].

¹⁸ http://www.eldiario.es/andalucia/enclave_rural/Imputado-Torremolinos-presunta-presuncion-urbanistica_0_215928896.html [dostęp: 15.05.2016].

¹⁹ <http://www.laopiniondemalaga.es/municipios/2009/11/12/alcalde-sayalonga-condenado-carcel/301901.html> [dostęp: 15.05.2016].

²⁰ <http://www.diariosur.es/v/20100916/interior/alcalde-alzoaina-acepta-veinte-20100916.html> [dostęp: 15.05.2016].

²¹ <http://www.elmundo.es/elmundo/2010/07/23/barcelona/1279877184.html> [dostęp: 15.05.2016].

niu tej instytucji zarzucono Demokratycznej Konwergencji Katalonii (CDC)²². Innym przypadkiem była „sprawa Terra Natura Benidorm” związana z nieprawidłowym użytkowaniem gruntów we Wspólnocie Autonomicznej Walencji²³. Natomiast za najgłośniejszą i najbardziej bulwersującą opinię publiczną należy niewątpliwie uznać „sprawę Pujola”. Jej głównym „bohaterem” jest wieloletni prezydent Wspólnoty Autonomicznej Katalonii Jordi Pujol i Soley²⁴.

Jak jednak pokazały następujące po sobie wydarzenia, które zostaną przedstawione w dalszej części niniejszego opracowania, najpoważniejsze konsekwencje dla działania systemu politycznego współczesnej Hiszpanii miały afery korupcyjne ujawnione na szczeblu państwowym. Ich uczestnikami byli m.in. politycy dwóch największych partii politycznych: PP i PSOE. Do najpoważniejszych przypadków, w których zarzuty stawiano politykom PSOE, zaliczyć należy m.in. „sprawę AVE”²⁵, „sprawę Filesa”²⁶ czy „sprawę Flicka”²⁷. Partię Ludową najbardziej obciążyły natomiast takie sprawy, jak Bankia²⁸ czy Gürtel²⁹. Omawiając szczebel centralnych organów władzy należy podkreślić, że prawdziwym wstrząsem dla hiszpańskiej opinii publicznej była jednak „sprawa Nóos”, której najbardziej wyeksponowanym „bohaterem” stał się zięć samego króla Juana Carlosa I — Iñaki Urdangarin Liebaert³⁰.

Wynikiem zasygnalizowanych powyżej zdarzeń był fakt, że począwszy od 2008 roku, Hiszpania zaczęła być postrzegana jako państwo coraz bardziej skorpumpowane. Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzanych każdego roku przez międzynarodową organizację Transparency International (zob. tabela 1.21 w rozdziale 1). Przyjmuje ona skalę od 1 do 100 z założeniem, że 1 odnosi się do typu idealnego i oznacza korupcję wszechogarniającą, a 100 jest jej przeciwnym biegunem oznaczającym idealny stan zupełnego braku tego zjawiska. W 2008 roku ów wskaźnik dla Hiszpanii wynosił 65, lokując ją tym samym w grupie państw o umiarkowanym natężeniu występowania zjawisk korupcyjnych. W kolejnych latach wartość wskaźnika wyraźnie jednak spadała (poza ba-

²² http://ccaa.elpais.com/ccaa/2015/11/13/catalunya/1447414341_094667.html [dostęp: 15.05.2016].

²³ <http://www.diarioinformacion.com/benidorm/2011/09/05/caso-terra-natura-primer-gran-escandalo-fabra/1164767.html> [dostęp: 15.05.2016].

²⁴ <http://www.publico.es/politica/audiencia-nacional-cita-declarar-imputado.html> [dostęp: 15.05.2016].

²⁵ <http://www.elmundo.es/elmundo/2006/06/28/espana/1151487765.html> [dostęp: 15.05.2016].

²⁶ http://elpais.com/diario/2010/04/08/espana/1270677613_850215.html [dostęp: 15.05.2016].

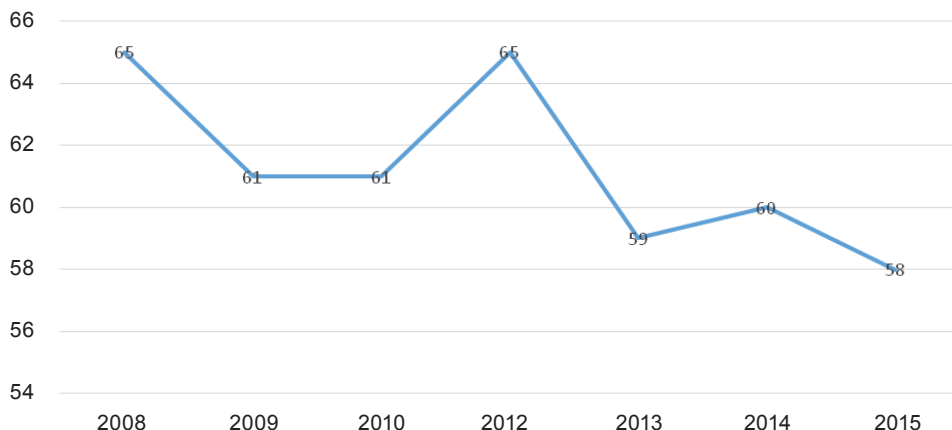
²⁷ http://elpais.com/diario/1985/03/01/espana/478479610_850215.html [dostęp: 15.05.2016].

²⁸ http://economia.elpais.com/economia/2012/05/12/actualidad/1336851336_318553.html [dostęp: 15.05.2016].

²⁹ <http://www.20minutos.es/noticia/455013/0/gurtel/cronologia/corrupcion> [dostęp: 15.05.2016].

³⁰ <http://www.elmundo.es/espana/2016/01/10/56917310e2704ecc038b45c2.html> [dostęp: 15.05.2016].

daniem przeprowadzonym w 2012 roku) i w 2015 roku wyniosła 58. Uzyskane wyniki można zinterpretować jako wskazanie wyraźnej tendencji do nasilania się zjawisk korupcyjnych w opisywanym państwie. Szczegółowe dane w tym zakresie przedstawia wykres 3.4:

Wykres 3.4. Poziom wskaźnika korupcji w Hiszpanii w latach 2008—2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.transparency.org> [dostęp: 10.05.2016].

Konsekwencje kryzysu gospodarczego, który rozpoczął się w 2008 roku, spowodowały znaczący spadek zaufania obywateli Hiszpanii do instytucji państwa. Wyniki badań przeprowadzonych w kolejnych latach pokazywały osłabienie pozytywnego społecznego odbioru instytucji i organów państwa, które pojawiły się po 1975 roku, już w warunkach demokratycznych po śmierci generała Franco.

Najpoważniejsze zmiany zanotowano w zakresie postrzegania hiszpańskiej monarchii. Instytucja ta, ciesząca się niezwykle dużym zaufaniem społecznym przez ponad 30 lat (głównie ze względu na rolę, jaką odegrał Juan Carlos I podczas procesu transformacji ustrojowej), zaczęła notować gwałtowny spadek zaufania ze strony obywateli. Powody takiego stanu rzeczy pojawiały się stopniowo, lecz ich natura zaważyła na wydarzeniach z czerwca 2014 roku. Niewątpliwie preludeum do serii zdarzeń rzucających cień na wyidealizowany obraz rodziny królewskiej była ogłoszona w listopadzie 2007 roku separacja najstarszej córki Juana Carlosa I infantki Eleny i jej męża Jaime de Marichalara. Informacja ta poprzedziła rozwód ogłoszony w listopadzie 2009 roku³¹. Najbardziej jednak sytuację pogorszyły informacje prasowe, napływające sukcesywnie od 2006 roku sugerujące podwójne życie samego monarchy³². Sytuacja stała się szczególnie bulwersująca w 2012 roku, gdy król Juan Carlos I wraz z królową Zo-

³¹ http://elpais.com/diario/2009/11/26/agenda/1259190001_850215.html [dostęp: 20.05.2016].

³² http://www.lavozdegalicia.es/noticia/espana/2012/04/21/historias-monarca-princesa-plebeya/0003_201204G21P22993.htm [dostęp: 20.05.2016].

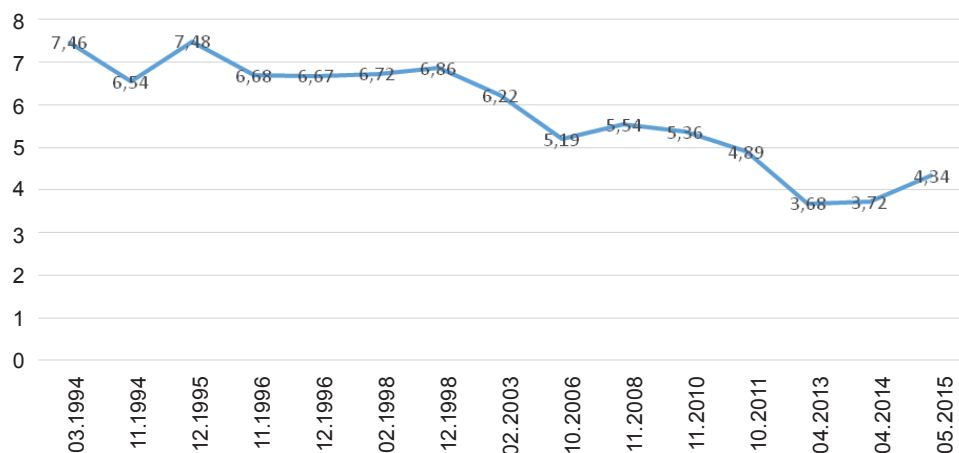
fią powinni byli obchodzić pięćdziesięciolecie zawarcia związku małżeńskiego. Tymczasem zamiast relacji z uroczystych obchodów tego wydarzenia hiszpańską i światową prasę obieżyły zdjęcia króla polującego w Botswanie na słonie³³. Opinię publiczną zbulwersowało w związku z tym kilka faktów. Poza skandalem obyczajowym związanym z pojawiającą się coraz częściej w otoczeniu hiszpańskiego monarchy osobą księżniczki o plebejskim pochodzeniu Corinny zu Sayn-Wittgenstein szczególne oburzenie wywołało wydanie znacznych sum na safari w sytuacji, gdy wiele hiszpańskich rodzin w związku z kryzysem gospodarczym żyło już na granicy ubóstwa. Ponadto do 2012 roku Juan Carlos I pełnił funkcję honorowego przewodniczącego hiszpańskiego oddziału Światowego Funduszu na rzecz Przyrody (World Wide Fund for Nature — WWF)³⁴. Fotografie króla pozującego przy afrykańskich trofeach w oczywisty sposób wykluczyły dalszą możliwość sprawowania tej funkcji. Natomiast gwoździem do trumny dotychczasowego stanu rzeczy w zakresie funkcjonowania hiszpańskiej monarchii stało się publiczne przedstawienie kulisów „sprawy Nóos”. Już pod koniec 2011 roku hiszpańskie media zaczęły ujawniać szczegóły związane z nieprawidłowościami w funkcjonowaniu Instytutu Nóos, czyli fundacji, w której funkcjonowanie był zaangażowany były olimpijczyk i reprezentant Hiszpanii w piłce ręcznej, a jednocześnie zięć króla Iñaki Urdangarin Liebaert. W założeniu fundacja miała wspierać rozwój sportu wśród młodzieży, w praktyce jednak stała się podmiotem, za pośrednictwem którego dopuszczono się malwersacji, oszustw, nadużyć finansowych, fałszerstwa oraz prania brudnych pieniędzy³⁵. Badanie sprawy przez upoważnione do tego organy spowodowało nie tylko postawienie zarzutów Iñakiemu Urdangarinowi, lecz w kwietniu 2013 roku zostały one także przedstawione jego żonie, a jednocześnie młodszej córce Juana Carlosa I infantce Krystynie³⁶. Opisany powyżej ciąg zdarzeń przełożył się na dramatyczny spadek zaufania do instytucji monarchii w Hiszpanii. Badania przeprowadzone w tym zakresie przez Centrum Badań Socjologicznych pokazały, że instytucja, która jeszcze w 1994 roku w 10-stopniowej skali była przez obywateli oceniana na niemal 7,5 punktu, w 2013 roku otrzymała ocenę na poziomie 3,68 (szczegóły przedstawiono na wykresie 3.5).

³³ <https://www.theguardian.com/world/2012/apr/15/spain-king-juan-carlos-hunting>; <http://www.elmundo.es/elmundo/2012/04/14/espana/1334397426.html> [dostęp: 20.05.2016].

³⁴ <http://www.elmundo.es/ciencia/2014/06/02/538c6070ca4741ea2a8b4572.html> [dostęp: 20.05.2016].

³⁵ http://politica.elpais.com/politica/2011/11/09/actualidad/1320868088_382205.html; http://politica.elpais.com/politica/2011/11/09/actualidad/1320835105_840729.html; <http://www.abc.es/2011229/espana/abci-operacion-babel-urdangarin-201112291829.html> [dostęp: 20.05.2016].

³⁶ <http://www.elmundo.es/elmundo/2013/04/03/espana/1364989322.html> [dostęp: 20.05.2016].

Wykres 3.5. Wskaźnik poziomu zaufania do monarchii hiszpańskiej w latach 1994—2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

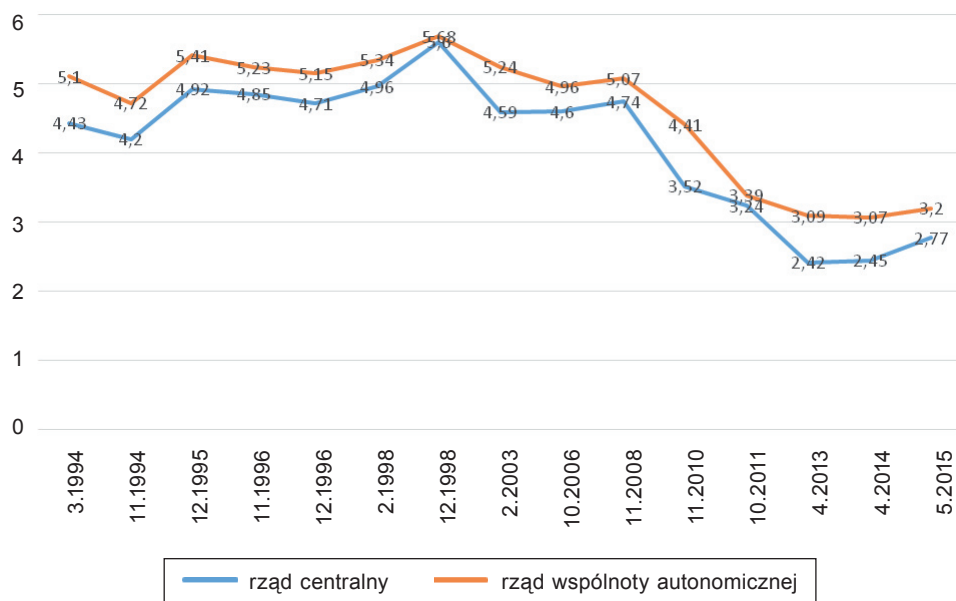
W celu ratowania wizerunku i instytucji monarchii w Hiszpanii w sytuacji dramatycznego spadku zaufania do niej oraz nasilania się sympatii republikańskich 2 czerwca 2014 roku Juan Carlos I złożył na ręce premiera Mariano Rajoya oświadczenie o woli abdykacji. O godzinie 10.30 deklaracja ta została podana do publicznej wiadomości podczas konferencji prasowej zwołanej przez szefa hiszpańskiego rządu. Tego samego dnia hiszpańskie media wyemitowały wystąpienie monarchy nagrane w godzinach przedpołudniowych w pałacu Zarzuela, w którym Juan Carlos I informował społeczeństwo hiszpańskie o swojej decyzji. Odwoływał się w nim m.in. do trudnej sytuacji państwa spowodowanej światowym kryzysem gospodarczym. Stwierdził, że tego rodzaju wyzwania wymagają dalszego wspomagania spraw państwa przez przedstawicieli młodszego pokolenia³⁷. Otworzył tym samym drogę do tronu swojemu synowi księciu Filipowi. Dzień po formalnym złożeniu oświadczenia o woli abdykacji przez dotychczasowego monarchę zwołane zostało nadzwyczajne posiedzenie rady ministrów poświęcone temu wydarzeniu. Zgodnie z postanowieniami art. 57 ust. 5 Konstytucji Hiszpanii rząd opracował na nim projekt stosownej ustawy organicznej odnoszącej się do złożonej przez króla deklaracji. 11 czerwca projekt ten został przyjęty przez Kongres Deputowanych 299 głosami za, 19 przeciwnych i przy 23 deputowanych nieobecnych. 17 czerwca projekt ten został przyjęty przez Senat większością 233 głosów za, 5 przeciw i przy 20 senatorach nieobecnych. Akt uroczystej promulgacji zaakceptowanej przez parlament ustawy organicznej miał miejsce 18 czerwca 2014 roku, a dzień później ustawa zo-

³⁷ http://www.casareal.es/ES/Actividades/Paginas/actividades_actividades_detalle.aspx?data=12019 [dostęp: 10.06.2014].

stała opublikowana w dzienniku urzędowym Boletín Oficial del Estado³⁸. Wydarzenie to oznaczało formalne zatwierdzenie abdykacji króla Juana Carlosa I. Zgodnie z przepisami art. 57 ust. 1 konstytucji jego następcą został jedyny syn pary królewskiej książę Filip. 19 czerwca 2014 roku odbyły się uroczystości związane z formalnym przejęciem przez niego funkcji głowy państwa. Tego dnia nowy monarcha rozpoczął pełnienie swoich obowiązków jako Filip VI.

Zmiana głowy państwa w Hiszpanii uspokoiła nieco negatywne nastroje społeczne i złagodziła niezbyt przychylne nastawienie wobec tej instytucji. Jak pokazują dane przedstawione na wykresie 3.5, w porównaniu do sytuacji z 2013 i 2014 roku w roku 2015 nastąpił wyraźny wzrost zaufania do hiszpańskiej monarchii. Nie zmienia to jednak faktu, że gdyby nie kryzys gospodarczy, być może do takiej zmiany w działaniu tej instytucji szybko by nie doszło.

Kryzys gospodarczy wywołał także znaczny spadek zaufania do najważniejszego podmiotu odpowiadającego w realiach hiszpańskiego systemu politycznego za stan bezpieczeństwa ekonomicznego państwa i jego obywateli, czyli do rządu centralnego. Zgodnie z danymi przedstawionymi na wykresie 3.6 kilka miesięcy

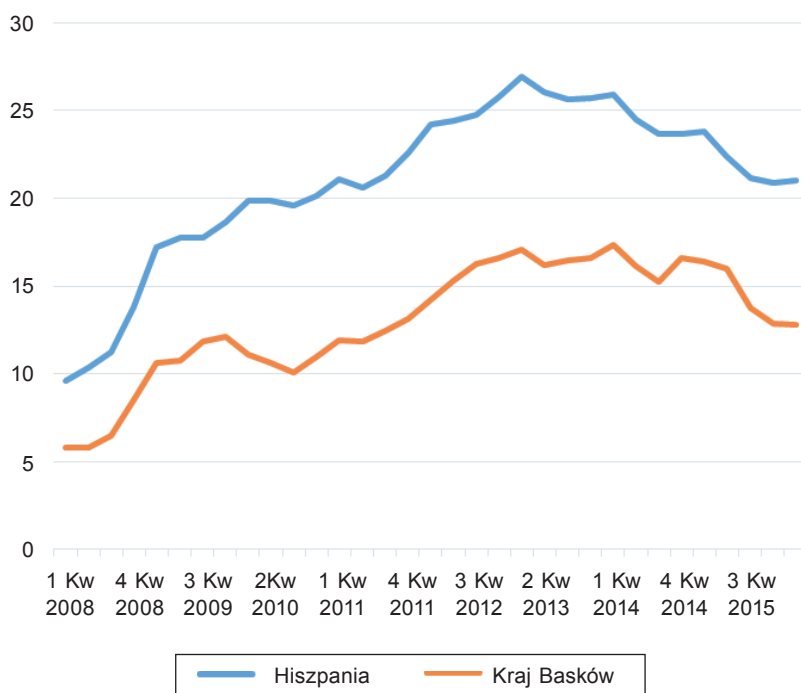
Wykres 3.6. Poziom zaufania do rządu centralnego i rządów regionalnych w latach 1994—2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

³⁸ *Ley Orgánica 3/2014, de 18 de junio, por la que se hace efectiva la abdicación de Su Majestad el Rey Don Juan Carlos I de Borbón*. Boletín Oficial del Estado, núm. 148, de 19 de junio de 2014.

po objęciu władzy w 2008 roku przez gabinet socjalisty José Luisa Rodrígueza Zapatero w 10-stopniowej skali był oceniany przez obywateli na 4,74, natomiast pod koniec urzędowania w październiku 2011 roku ocena ta wynosiła już tylko 3,24. Przejęcie władzy przez prawicowy rząd Mariano Rajoya Brea nie poprawiło sytuacji w tym względzie. Wręcz przeciwnie: konieczność przeprowadzenia niepopularnych społecznie reform ratujących Hiszpanię przed powtórzeniem greckiego scenariusza spowodowała dalszy spadek zaufania obywateli do instytucji rządu centralnego. W kwietniu 2013 roku ocena wystawiona mu przez obywateli wynosiła zaledwie 2,42, osiągając tym samym najniższy poziom zaufania od 1994 roku. Kolejne lata i konieczne reformy nie poprawiły wysokości oceny w sposób zasadniczy. W roku 2014 zaufanie do hiszpańskiego rządu sytuowało się na poziomie 2,45, a rok później osiągnęło poziom 2,77.

W kontekście oceny poziomu zaufania zwraca uwagę jeszcze jeden element. Centrum Badań Socjologicznych zapytało bowiem nie tylko o ocenę poziomu zaufania do rządu centralnego, ale także do rządów regionalnych. Opublikowane wyniki pokazują, że Hiszpanie nieco bardziej ufają rządów działającym bliżej nich, na poziomie wspólnot autonomicznych, niż centralnej egzekutywie. Za najbardziej prawdopodobną przyczynę takiego stanu rzeczy należy uznać znacznie

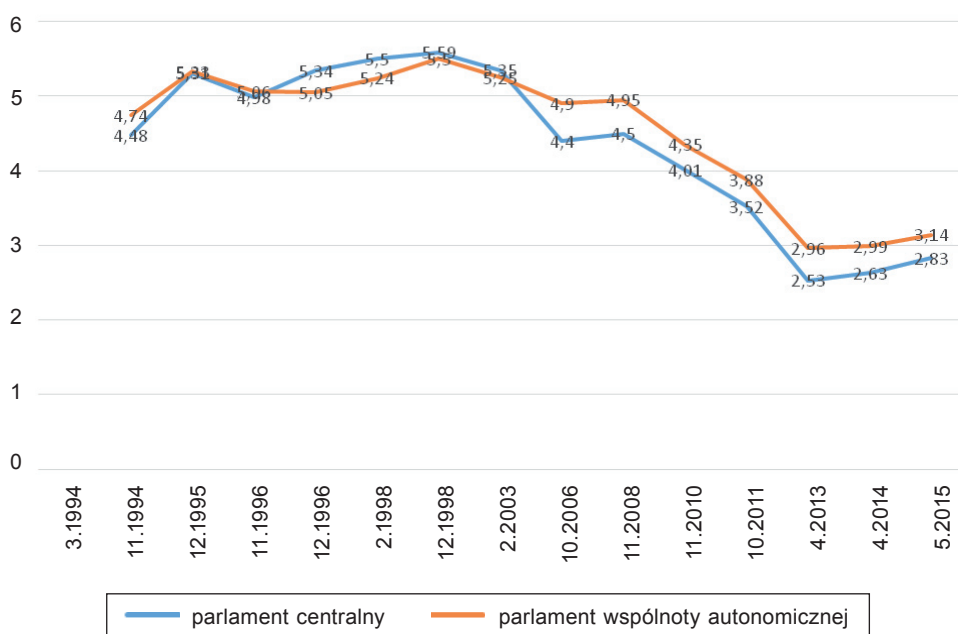

Wykres 3.7. Stopa bezrobocia w Hiszpanii i w Kraju Basków w latach 2008—2015

Źródło: <http://www.ine.es/jaxiT3/Tabla.htm?t=4247&L=0> [dostęp: 25.06.2016].

mniejszą odpowiedzialność owych podmiotów w realiach państwa regionalnego, będącego szczególnym przypadkiem państwa unitarnego, za sprawy gospodarki państwa jako całości. Bardzo prawdopodobne może być także założenie, że w przypadku posiadania znacznych kompetencji przez niektóre wspólnoty autonomiczne w zakresie możliwości kreowania własnej polityki fiskalnej, jak ma to miejsce np. w Kraju Basków, rządy działające na poziomie regionu lepiej poradziły sobie ze skutkami kryzysu. Możliwość realnego reagowania na problemy gospodarcze, choć w ograniczonym zakresie, pozwoliła jednak na złagodzenie ich negatywnych skutków. Założenie takie dobrze ilustruje wykres 3.7 pokazujący, jak wyglądała stopa bezrobocia w Hiszpanii i w Kraju Basków w latach 2008—2015. Jak pokazują dane, możliwość bardzo autonomicznego w wielu aspektach kreowania polityki fiskalnej regionu była prawdopodobnie jedną z przyczyn umożliwiających większą ochronę regionalnego rynku pracy.

Podobnie jak w przypadku znacznego spadku zaufania do instytucji rządu centralnego i rządów regionalnych, takie samo zjawisko zanotowano w stosunku do organów władzy ustawodawczej. Wybuch kryzysu gospodarczego wyraźnie przełożył się na spadek zaufania do Korteżów Generalnych i parlamentów wspólnot autonomicznych, co pokazują dane przedstawione w postaci wykresu 3.8. W tym kontekście zwraca uwagę fakt, że inaczej niż w przy-

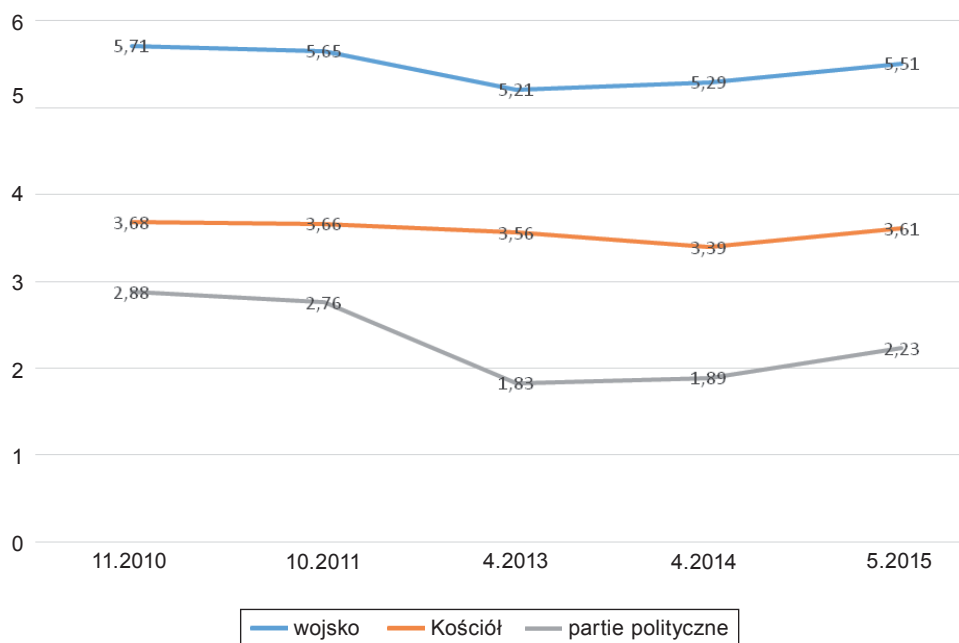

Wykres 3.8. Poziom zaufania do parlamentu centralnego i parlamentów regionalnych w latach 1994—2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

padku organów władzy wykonawczej nie mamy tu do czynienia ze stałą przewagą poziomu zaufania do instytucji na szczeblu regionalnym w stosunku do szczebla centralnego. Przedstawione za Centrum Badań Socjologicznych wyniki pokazują, że w okresie obejmującym lata 1996—2003, czyli w czasie dominacji parlamentarnej Partii Ludowej i rządów José Marii Aznara Lópeza, poziom zaufania obywateli do Kortezów Generalnych był wyższy niż do parlamentów wspólnot autonomicznych. Wobec bardzo dobrej w owym czasie sytuacji gospodarczej Hiszpanii trudno dziwić się takiemu stanowi rzeczy. Jak pokazuje wykres 3.8, sytuacja diametralnie zmieniła się w 2006 roku, czyli już podczas dominacji PSOE oraz rządów José Luisa Rodrígueza Zapatero, a zdecydowanie uległa pogorszeniu po 2008 roku. Niewątpliwie zjawisko to należy łączyć ze stopniowym pojawianiem się coraz bardziej odczuwalnych dla przeciętnego obywatela skutków kryzysu gospodarczego, którym dominujące wówczas w parlamencie elity socjalistyczne nie potrafiły skutecznie przeciwdziałać.

Omawiając problem spadku zaufania do instytucji państwa, nie sposób pominąć ciekawego badania przeprowadzonego przez CIS pokazującego poziom zaufania Hiszpanów do trzech wybranych instytucji: wojska, kościoła i partii politycznych (wykres 3.9). Należy podkreślić, że zostało ono przeprowadzone

Wykres 3.9. Poziom zaufania do wojska, Kościoła i partii politycznych w Hiszpanii w latach 2010—2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.cis.es> [dostęp: 10.04.2016].

w latach 2010—2015, czyli już podczas trwania kryzysu gospodarczego. Podobnie jak w przedstawionych powyżej badaniach respondenci wyrażali poziom zaufania w skali od 1 do 10, gdzie 1 oznaczało zupełny brak zaufania, a 10 jego najwyższy poziom. Uzyskane rezultaty pokazują, że społeczeństwo, które w XX wieku doświadczyło rządów niedemokratycznych uosabianych przez wywodzącego się z kręgów wojskowych generała Francisco Franco, a obecnie także bardzo intensywnie sekularyzujące się, w znacznie większym stopniu ufa wojsku i Kościołowi niż działającym współcześnie partiom politycznym. Uzyskane wyniki świadczą o braku wiary większości Hiszpanów w możliwość ich działania zgodnego ze społecznymi oczekiwaniami. Takie wnioski potwierdzają sformułowane w 2012 spostrzeżenia Manuela Castellsa, który zauważył, że na początku 2011 roku, gdy stopa bezrobocia w Hiszpanii sięgała już 22%, a wśród młodzieży 47%, socjalistyczny rząd José Luisa Rodrígueza Zapatero po trwającym od 2008 roku okresie ignorowania coraz bardziej pogarszającej się sytuacji gospodarczej postanowił podjąć konieczne kroki zapobiegające gospodarczej katastrofie i pod naciskiem Niemiec oraz Międzynarodowego Funduszu Walutowego, lecz wbrew złożonym obietnicom wyborczym, dokonał radykalnych cięć budżetowych w zakresie opieki zdrowotnej, edukacji i opieki społecznej. W tak poważnej sytuacji kryzysowej dla ówczesnego rządu centralnego priorytetem stała się rekapitalizacja instytucji finansowych i ograniczenie rosnącego z zawrotną prędkością długu publicznego, co jedynie mogło pozwolić Hiszpanii na pozostanie w strefie euro, a nie oczekiwania obywateli przyzwyczajonych już do funkcjonowania w warunkach dobrze rozwijającego się gospodarczo państwa. Manuel Castells bardzo trafnie opisał panujące wówczas nastroje społeczne: „W związkach zawodowych panuje chaos, a większość obywateli nienawidzi polityków i partii politycznych”³⁹. Jest to bardzo trafny komentarz do wyników uzyskanych w omawianym badaniu CIS.

3.4. Pojawienie się nowych ruchów społecznych i partii politycznych

Wybuch niezadowolenia społecznego oraz „nienawiść do polityków i partii politycznych” w warunkach funkcjonowania tzw. społeczeństwa sieci, o których pisał Manuel Castells, spowodowała pojawienie się pierwszych grup protestujących przeciwko pogarszającej się sytuacji wielu obywateli hiszpań-

³⁹ M. CASTELLS: *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze internetu*. Przeł. O. SIA-RA. Warszawa 2013, s. 115.

skich⁴⁰. Na portalu społecznościowym Facebook zaczęły się pojawiać pierwsze grupy komentujące bieżące wydarzenia polityczne i dyskutujące o możliwych scenariuszach wyjścia z tej sytuacji. Do najważniejszych z nich można było zaliczyć takie, jak Państwo Złego Bytu (Estado de Malestar), Młodzież bez Przyszłości (Juventud sin Futuro), Młodzież w Działaniu (Joventud en Acción), Nie Głosuj na Nich (No les Votes) czy Platforma Pokrzywdzonych przez Hipotekę (Plataforma de Afectados por la Hipoteca)⁴¹. 20 lutego 2011 roku na wspomnianym portalu społecznościowym utworzona została grupa o nazwie Platforma Koordynacji Grup na rzecz Mobilizacji Obywatelskiej (Plataforma de coordinación de grupos pro-movilización ciudadana), której zadaniem miało być udostępnianie postów publikowanych przez wymienione wyżej grupy i koordynowanie toczącej się dyskusji, a także popularyzowanie rozmaitych publikacji internetowych na temat kryzysu gospodarczego oraz poświęconych mu zapisów blogów. Co istotne, głównym przedmiotem emocjonalnie wyrażanej krytyki stał się dysfunkcyjny i obojętny system polityczny, który nie potrafił poradzić sobie ze skutkami pogłębiającego się kryzysu⁴².

Głównym i wyróżniającym hasłem Platformy Koordynacji Grup na rzecz Mobilizacji Obywatelskiej stał się slogan: *Prawdziwa Demokracja Teraz! (Democracia Real Ya! — DRY)*. Niecały miesiąc później — 16 marca 2011 roku — pod adresem www.democraciarealya.es została utworzona strona internetowa publikująca manifest sympatyków grupy oraz wzywająca do wzięcia udziału w masowych manifestacjach wyrażających niezadowolenie z sytuacji w państwie, które zwołano na 15 maja 2011 roku (15M). Wart podkreślenia jest fakt, że ani założenie manifestu, ani wezwanie do partycypacji w manifestacjach nie spotkały się z poparciem lub inną formą zainteresowania ze strony partii politycznych funkcjonujących dotąd na hiszpańskiej scenie. Działania te zostały także zignorowane przez tradycyjne media. Tymczasem 15 maja 2011 roku, na tydzień przed mającymi się odbyć w Hiszpanii wyborami samorządowymi, na ulice Madrytu wyszło około 50 tys. manifestantów, w Barcelonie 20 tys., a w Walencji 10 tys. Manifestacje zorganizowano ponadto także w 50 innych miastach hiszpańskich. Ważnym wydarzeniem kończącym manifestację w Madrycie było wystąpienie profesora Carlosa Taibo, politologa z Uniwersytetu Autonomicznego w Madrycie, w którym skrytykował działanie głównych partii oraz instytucji politycznych w Hiszpanii, które jego zdaniem działają poza obszarem potrzeb i postulatów zdecydowanej większości obywateli państwa.

⁴⁰ Szerzej na temat idei „społeczeństwa sieci” zob. w: M. CASTELLS: *Społeczeństwo sieci*. Przeł. M. MARODY i in. Warszawa 2007. Szerzej na temat nowych ruchów społecznych w koncepcji Manuela Castellsa zob. w: M. MARCZEWSKA-RYTKO: *Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sektio K. Politologia”. Vol. 22/2015, nr 2, s. 43—54.

⁴¹ M. CASTELLS: *Sieci oburzenia i nadziei...*, s. 115—116.

⁴² Ibidem, s. 116.

W swoim przemówieniu opowiedział się przeciwko antysocjalnemu charakterowi polityki ekonomicznej państwa, przeciw zasadzie konkurencyjności wykluczającej wielu przedstawicieli młodzieży, kobiet i osób starszych, opowiedział się również za koniecznością wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju oraz ograniczeniu wydatków na wojsko⁴³.

Uwolniona 15 maja 2011 roku energia społeczna zaowocowała tym, że po zakończeniu zwołanych demonstracji ich uczestnicy nie rozchodzili się natychmiast do domów, ale pozostawali w miejscach zakończenia manifestacji i rozpoczynali dyskusje na temat tego, jak powinna wyglądać *prawdziwa demokracja*. Uczestnicy wydarzeń w Madrycie zdecydowali wówczas, że nie opuszczą placu przed Puerta del Sol, póki nie dojdą do porozumienia w sprawie znaczenia tego pojęcia. Podobny permanentny „klub dyskusyjny” zebrał się następnego dnia na Placu Katalońskim w Barcelonie. Katalog diskutowanych tematów zdecydowanie się przy tym poszerzył o kwestie ważne dla uczestników spontanicznie zwołanych zgromadzeń, a zupełnie pomijanych lub celowo ignorowanych przez polityków głównych partii politycznych prowadzących intensywną kampanię przed wyborami samorządowymi. Śladem manifestantów z Madrytu i Barcelony poszli także inni sympatycy owej inicjatywy i na wzór nielegalnych obozów utworzonych w tych miastach zorganizowano podobne „fora dyskusji” w innych miastach Hiszpanii. Władze początkowo chciały posłużyć się policją i innymi siłami mundurowymi w celu usunięcia nielegalnych obozowisk w centrach miast, lecz ostatecznie z obawy o wynik wyborów zrezygnowano z takiego posunięcia. Utworzone w ten sposób spontaniczny sposób formy obywatelskiej obecności w przestrzeni publicznej trwały w niej jeszcze długo po wyborach samorządowych⁴⁴.

Początkowo zjawisko to nazywano ruchem 15M, od daty pierwszej znaczącej manifestacji. Z czasem jednak coraz częściej nazywano je *ruchem oburzonych*. Nazwę tę zaczerpnięto z tytułu eseju francuskiego filozofa i dyplomaty Stéphane’a Hessela, który w 2010 roku w wieku 93 lat na 32 stronach opublikował tekst pod tytułem *Oburzcie się! (Indignez-vous!)*⁴⁵. Jego zasadniczym założeniem było stwierdzenie, że oburzenie się jest zaczynem buntu i oporu. Analizując przypadek Hiszpanii — choć wcale w tym zakresie nieodosobniony — należy uznać, że do pewnego stopnia tak właśnie się stało. Oddolne powstanie *ruchu oburzonych* oznaczało pojawienie się zupełnie nowego zjawiska politycznego w hiszpańskiej przestrzeni publicznej, jego uczestnicy pojawili się bowiem w przestrzeni rzeczywistej, okupując place największych miast i tam podejmując tematy skutecznie marginalizowane lub pomijane przez polityków parlamentarnych partii politycznych, ale także z powodzeniem funkcjonowali

⁴³ I. GIMÉNEZ CHUECA, C. TAIBO, J.M. ANTENTAS, E. VIVAS, J.P. MATEO, A. DOMÈNECH, J.C. MONEDERO: *La rebelión de los Indignados*. Madrid 2011, s. 7—12.

⁴⁴ M. CASTELLS: *Sieci oburzenia i nadziei...*, s. 117—119.

⁴⁵ S. HESSEL: *Indignez-vous!* Montpellier 2010.

w świecie wirtualnym dzięki możliwościom, jakie stwarzają współczesne techniki komunikacyjne. Pojawienie się *ruchu oburzonych* uświadomiło wielu badaczom i obserwatorom hiszpańskiego życia politycznego, że rok 2011 najprawdopodobniej stał się zapowiedzią końca bardzo istotnego etapu w historii tego państwa. Chodziło mianowicie o etap uprawiania polityki oparty na instytucjach utworzonych w 1978 roku, których racji bytu i zakresu kompetencji nikt do tej pory nie kwestionował i którymi kierowali ludzie selekcjonowani do poszczególnych zadań przez partie polityczne pokojowo włączone w proces rządzenia państwem po śmierci generała Franco. Pojawienie się *ruchu oburzonych*, czyli zupełnie nowego podmiotu w przestrzeni publicznej, znacznie skomplikowało dotychczasowe funkcjonowanie systemu politycznego, różnił się on bowiem zdecydowanie od tradycyjnych partii politycznych zarówno pod względem sposobu organizacji (np. wyróżniającym elementem ruchu był brak jednego, wyraźnie wyekspozowanego lidera), podejmowanych publicznie tematów, jak i sposobów komunikowania. *Oburzeni* nie przejmowali się brakiem przychylności ze strony tradycyjnych mediów i wykorzystując dostępne możliwości techniczne, zaczęli tworzyć własny przekaz treści o charakterze politycznym. Pojawienie się nowych blogów, grup na portalach społecznościowych czy internetowych kanałów telewizyjnych zmusiło przedstawicieli tradycyjnych mediów do komentowania nowych zjawisk zachodzących w przestrzeni publicznej. To oznaczało z kolei konieczność wejścia w dialog lub polemikę z *ruchem oburzonych*, czyli innymi słowy uznanie ich istnienia.

Warto jednak zadać pytanie, czy rzeczywiście pojawienie się *ruchu oburzonych* zmieniło działanie hiszpańskiego systemu politycznego w tak rewolucyjny sposób. Szczegółowa analiza tego zjawiska pozwala w pierwszej kolejności zauważyć fakt, że zdobycze ruchu w bardzo szybkim tempie zaczęły być wykorzystywane przez twórców nowych partii politycznych. Jak zauważają Simon Tormey i Ramón Andrés Feenstra, po 2008 roku hiszpańskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych odnotowało rekordowy wzrost rejestracji tego typu ugrupowań. Na przestrzeni 2009 i 2010 roku zarejestrowano 295 nowych partii politycznych, a w latach 2011—2012 aż 492⁴⁶. Co prawda większość z nich to ugrupowania o charakterze lokalnym, które utworzono głównie na potrzeby wyborów samorządowych w 2011 roku, jednak kilka ugrupowań wyraźnie nawiązywało do postulatów związanych z krytyką istniejącego systemu politycznego i wyrażało wolę działania na rzecz jego zmiany⁴⁷.

Do partii politycznych, które powstały na fali kryzysu gospodarczego w Hiszpanii po 2008 roku, bez wątpienia należy zaliczyć Partię X — Partię

⁴⁶ S. TORMEY, R.A. FEENSTRA: *Reinventing the political party in Spain: the case of 15M and the Spanish mobilisations*, „Policy Studies”. Vol. 36/2015, issue 6, s. 590—591.

⁴⁷ Szerzej na temat procedury tworzenia partii politycznych w Hiszpanii zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 147—149.

Przyszłości. Jest to ugrupowanie, które zostało utworzone przez aktywnych uczestników ruchu 15M i formalnie zarejestrowane pod koniec 2012 roku⁴⁸. Jego głównym celem ma być budowanie w Hiszpanii demokracji monitorowanej przez obywateli, w której mechanizmach mieliby oni także znacznie większy udział. Struktura organizacyjna partii została oparta na zasadzie 90-9-1 związanej z kulturą społeczności internetowej. Zakłada ona, że 90% użytkowników platformy (takiej jak np. Wikipedia) tylko przegląda jej zawartość, 9% edytuje prezentowane hasła, a tylko 1% aktywnie uczestniczy w kreowaniu nowych treści. W założeniu członków Partii X pozycja jej członka w ramach struktury może się zmieniać, jeśli zdecyduje się on na większe lub mniejsze zaangażowanie w sprawę ugrupowania⁴⁹. Najbardziej wyrazistą postacią partii był niewątpliwie inżynier sieci teleinformatycznych Hervé Falciani. W styczniu 2014 roku przedstawił on propozycję narzędzia informatycznego pozwalającego na monitorowanie europejskich operacji finansowych mającego na celu ograniczenie zjawiska defraudowania środków publicznych. Ta sama osoba stanęła na czele listy Partii X stworzonej na potrzeby wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w 2014 roku. Jednak ugrupowanie to nie odniosło w nich znaczącego sukcesu, otrzymując od wyborców jedynie nieco ponad 100 tys. głosów, co nie przełożyło się nawet na jeden mandat.

Inną partią powstałą na bazie ruchów protestu po 15M jest Guanyem Barcelona (Wygramy Barcelono). Swój manifest programowy opublikowała już w czerwcu 2014 roku, a jako partia polityczna została zarejestrowana 5 lutego 2015 roku. Głównym celem ugrupowania była prezentacja list w wyborach lokalnych przeprowadzonych w Hiszpanii 24 maja 2015 roku. Centralną postacią partii została Ada Colau, działaczka społeczna z Barcelony będąca dotychczas rzecznikiem prasowym ruchu Platforma Pokrzywdzonych przez Hipotekę. Podobnie jak Partia X, Guanyem Barcelona przyjęło zasadę elastycznego członkostwa oznaczającego możliwość demokratycznego partycypowania wszystkich osób do partii należących w podejmowanych działaniach⁵⁰. Ostatecznie pod nazwą Barcelona en Comú (Barcelona Wspólnie) poza Guanyem Barcelona do wyborów samorządowych w stolicy Katalonii przystąpiły również partie działające już wcześniej w regionie, takie jak Iniciativa per Catalunya Verds (ICV) oraz Esquerra Unida i Alternativa (EUiA), a także ugrupowanie, które zostanie przedstawione poniżej, czyli Podemos. Koalicję utworzoną zarówno przez

⁴⁸ http://www.eldiario.es/politica/partido_X-partido_del_futuro-reiniciar-sistema-politico_0_85741571.html [dostęp: 23.05.2016].

⁴⁹ R.A. FEENSTRA: *Red ciudadana Partido X: trabajo en red por la democracia y la transparencia*. En: *Ya nada será lo mismo. Los efectos del cambio tecnológico en la política, los partidos y el activismo juvenil*. Ed. J. SUBIRATS. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud Fundación de Ayuda contra la Drogadicción (FAD). Madrid 2015, s. 223—224.

⁵⁰ N. ALABAO, A. CARR: *Guanyem Barcelona / Barcelona en Comú*. En: *Ya nada será lo mismo...*, s. 235—236.

zupełnie nowe podmioty na hiszpańskiej scenie politycznej, jak i działające od lat partie lewicowe, poparło 25% wyborców. W rezultacie Ada Colau została wybrana burmistrzem Barcelony. Wydarzenie to miało doniosłe znaczenie polityczne w regionie, w którym funkcje burmistrza od 1982 roku sprawowali wyłącznie mężczyźni wywodzący się z partii regionalnych i etnoregionalnych działających w Katalonii od czasu utworzenia wspólnoty autonomicznej po śmierci generała Franco. W latach 1982–2011 burmistrzowie Barcelony wywodzili się z Socjalistycznej Partii Katalonii (PSC), a w latach 2011–2015 funkcję tę pełnił przedstawiciel Convergència i Unió (CiU). Zwycięstwo Ady Colau było bardzo istotnym dowodem wskazującym na zmianę w funkcjonowaniu systemu partii politycznych w Hiszpanii.

Za przykładem Guanyem Barcelona poszło także wielu innych działaczy związanych z ruchem 15M i po 2011 roku w innych miastach Hiszpanii zaczęły powstawać nowe partie polityczne o znaczeniu lokalnym zawierające słowo *Ganemos* w nazwie (np. Ganemos Madrid, Ganemos Málaga etc.)⁵¹. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługuje przykład stolicy państwa, gdzie ugrupowanie Ganemos Madrid porozumiało się z partią Podemos i przed wyborami samorządowymi przeprowadzonymi 24 maja 2015 roku przedstawiło wspólną listę wyborczą Ahora Madrid (Teraz Madryt). Po uzyskaniu w wewnątrzpartyjnych prawyborach 63% głosów poparcia na jej czele stanęła prawniczka, emerytowana sędzia i była członkini Hiszpańskiej Partii Komunistycznej (PCE) Manuela Carmena Castrillo⁵². W wyborach samorządowych Ahora Madrid zdobyło 20 z 57 mandatów w radzie miejskiej stolicy Hiszpanii, lokując się tym samym na drugiej pozycji za dominującą w polityce tego miasta od 1991 roku Partią Ludową. W 2015 roku PP zdobyła jednak „tylko” 21 mandatów i nie była w stanie samodzielnie wybrać burmistrza⁵³. Ostatecznie kandydatura Manueli Carmeny Castrillo została poparta przez 20 radnych z Ahora Madrid oraz 9 radnych z Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej. Podobnie jak w Barcelonie wybór ów symbolicznie wskazywał na istotną zmianę w działaniu systemu partyjnego w Hiszpanii. Zdobycie dwóch najbardziej prestiżowych urzędów burmistrzów — w stolicy państwa i w stolicy Katalonii — symbolicznie wyznaczyło koniec dominacji tych ugrupowań (zarówno *state-wide-parties*, jak i ugrupowań o charakterze regionalnym oraz etnoregionalnym), które zostały włączone w procesy podejmowania najważniejszych decyzji politycznych w państwie i w regionach po śmierci generała Franco.

⁵¹ S. TORMEY, R.A. FEENSTRA: *Reinventing the political party in Spain: the case of 15M and the Spanish mobilisations*. „Policy Studies”. Vol. 36/2015, issue 6, s. 591–592.

⁵² <http://www.elmundo.es/madrid/2015/03/30/55198539268e3e74748b456c.html> [dostęp: 23.05.2016].

⁵³ Szerzej na temat procedury wyboru burmistrza w Hiszpanii zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 404–405.

Ciekawym zjawiskiem na hiszpańskiej scenie partyjnej jest także partia Ciudadanos-Partido de la Ciudadanía (Obywatele — Partia Obywatelska — C's). Ugrupowanie to pojawiło się wcześniej niż wyżej wspomniane, bo w już w 2005 roku, jego geneza nie jest zatem bezpośrednio związana z wybuchem kryzysu gospodarczego, a z faktem stałego wzrastania tendencji odśrodkowych w Katalonii. Jednak znaczenie owego ugrupowania dla wydarzeń, które miały miejsce na hiszpańskiej scenie politycznej po wybuchu kryzysu gospodarczego po 2008 roku, jest niezaprzeczalne. Dlatego też warto zwrócić uwagę na kilka aspektów związanych z jego pojawianiem się w hiszpańskiej przestrzeni politycznej.

7 czerwca 2005 roku grupa intelektualistów katalońskich przekonanych o tym, że żadne z istniejących w regionalnej przestrzeni publicznej ugrupowań nie reprezentuje ich interesów, postanowiła powołać własną formację. Tego dnia przedstawicielom prasy przedstawiony został manifest zatytułowany *Dla utworzenia nowej partii politycznej w Katalonii*. Jego głównym celem było wskazanie na konieczność zbudowania nowej partii odrzucającej odwoływanie się w polityce regionalnej do koncepcji nacjonalizmu katalońskiego. Proces przygotowywania jej powstania trwał kolejnych kilka miesięcy. Ostatecznie 4 marca 2006 roku przedstawiony został drugi manifest pt. *Obywatele Katalonii*. Głównymi wartościami, do których odwołali się jego autorzy, była wolność, równość, sekularyzm i dwujęzyczność⁵⁴. 8 i 9 lipca 2006 roku obradował pierwszy kongres partii, który przyjął jej oficjalną nazwę (Ciudadanos — Partido de la Ciudadanía — C's) oraz wybrał na przewodniczącego młodego prawnika z Barcelony Alberto Carlosa Riverę Díaza. Na katalońskiej scenie politycznej pojawiła się w ten sposób partia, która stanęła na straży porządku konstytucyjnego ustanowionego w 1978 roku. Jednoznacznie opowiadała się za jednością terytorialną i równością wobec prawa wszystkich regionów państwa, lecz przede wszystkim za równością wszystkich obywateli. Szczególny akcent programowy został przy tym położony na konieczność prowadzenia polityki równych szans, co wiązałoby się z brakiem dyskryminacji ze względu na narodowość, język, płeć lub pozycję ekonomiczną. Partia Ciudadanos deklarowała również neutralność w przestrzeni publicznej dotyczącą zarówno aspektów wyznaniowych, jak i związanych z tożsamością, a także odcinała się od takich pojęć, jak nacjonalizm i patriotyzm⁵⁵. W zakresie programu ekonomicznego C's opowiada się za obroną umów o pracę na czas nieokreślony, dodatków socjalnych, postuluje wspieranie biznesu w celu zapobiegania bezrobociu oraz edukowanie młodzieży w celu łatwiejszego jej wprowadzenia na rynek pracy⁵⁶.

⁵⁴ <https://www.ciudadanos-cs.org/nuestras-ideas/ideario> [dostęp: 15.11.2015].

⁵⁵ A. RIVERA: *Juntos podemos. El futuro está en nuestras manos*. Barcelona 2014; A. RIVERA: *El cambio sensato. 100 preguntas, 100 respuestas*. Barcelona 2015.

⁵⁶ <http://www.elmundo.es/economia/2015/02/22/54e771a8e2704e6a0a8b4577.html> [dostęp: 15.11.2015].

Prawdziwy wstrząs na hiszpańskiej scenie partyjnej wywołało jednak pojawienie się partii Podemos. Ugrupowanie to zostało utworzone w 2014 roku, tuż przed wyborami do Parlamentu Europejskiego. W weekend 12–13 stycznia tego roku na stronie internetowej dziennika *Público* został opublikowany manifest polityczny pt. *Zmienić kartę: przekształcić oburzenie w zmianę polityczną* (*Mover ficha: convertir la indignación en cambio político*)⁵⁷. Podpisało się pod nim 30 przedstawicieli świata nauki i kultury, dziennikarzy oraz aktywistów społecznych i politycznych. Głównym celem ugrupowania stało się stworzenie politycznej konkurencji w stosunku do dominujących dotąd na hiszpańskiej scenie partyjnej PP i PSOE i podjęcie działań na rzecz przewyższenia skutków kryzysu gospodarczego boleśnie odczuwanych przez wielu obywateli. W wyniku prawyborów przeprowadzonych wewnątrz partii liderem listy wyborczej Podemos został wybrany Pablo Manuel Iglesias Turrión⁵⁸. Oficjalnie ugrupowanie zostało przedstawione 17 stycznia 2014 roku podczas politycznego eventu zorganizowanego w jednym z madryckich teatrów. Dwa miesiące później, 11 marca, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych dokonało rejestracji Podemos jako partii politycznej⁵⁹.

Główne postulaty polityczne Podemos koncentrowały się wokół takich kwestii, jak wprowadzenie obywatelskiego audytu długu publicznego, ustalenie poziomu minimalnego wynagrodzenia, skrócenie tygodniowego czasu pracy do 35 godzin oraz umożliwienie przechodzenia na emeryturę w wieku 60 lat. Partia ta opowiedziała się także za koniecznością przeprowadzenia referendum w sprawie wprowadzenia we wrześniu 2011 roku głosami PP i PSOE do hiszpańskiej konstytucji nowego brzmienia art. 135 ograniczającego wysokość deficytu sektora publicznego⁶⁰. Ponadto Podemos zdecydowanie opowiedziało się za liberalizacją regulacji dotyczących aborcji, zniesieniem przywilejów dla kościoła, zakazem eksmisji, zdecydowanym obniżeniem wysokości subwencji dla partii politycznych, a także za promowaniem energii ze źródeł odnawialnych i zamknięciem elektrowni atomowych⁶¹.

Reasumując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że na początku 2014 roku na hiszpańskiej scenie politycznej funkcjonowały nie tylko nowe partie polityczne o znaczeniu lokalnym i regionalnym, ale przede wszystkim pojawiły się dwa nowe ugrupowania zaliczane do kategorii *state-wide-parties*: Podemos i Ciudadanos. Pierwsze z nich zostało przy tym szybko zakwalifiko-

⁵⁷ <http://pl.scribd.com/doc/199547061/Manifiesto-Mover-Ficha> [dostęp: 25.11.2016].

⁵⁸ <http://www.publico.es/actualidad/pablo-iglesias-elegido-cabeza-lista.html> [dostęp: 23.05.2016].

⁵⁹ M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System at Times of the Economical Crisis after 2008*. „Political Preferences”, no. 11/2015, s. 126–127.

⁶⁰ *Reforma del artículo 135 de la Constitución Española, de 27 de septiembre de 2011*. Boletín Oficial del Estado, núm. 233, de 27 de septiembre de 2011.

⁶¹ <http://podemos.info/propuestas> [dostęp: 25.05.2016].

wane przez Hiszpanów jako partia lewicy, a drugie jako partia centroprawicy. Odnosząc się do badań przeprowadzonych przez Centrum Studiów Socjologicznych w lipcu 2015 roku, należy stwierdzić, że w skali od 1 do 10 (gdzie 1 oznacza skrajną lewicę, a 10 skrajną prawicę) respondenci wyznaczyli pozycję Podemos na poziomie 2,09, natomiast Ciudadanos na 6,18. Dla porównania Partia Ludowa została umiejscowiona na pozycji 8,26, czyli na prawo od Ciudadanos, zaś Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza na pozycji 4,38, czyli na lewicy, ale zdecydowanie bliżej centrum niż Podemos⁶².

Pierwsze wyraźne sygnały świadczące o tym, że nowo powstałe ugrupowania zdobyły znaczącą — jak na hiszpańskie warunki — pozycję polityczną na arenie centralnej można odczytać, analizując wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego, które odbyły się 25 maja 2014 roku. Hiszpańska ordynacja wyborcza dotycząca tego rodzaju wyborów faworyzuje najsilniejsze *state-wide-parties*, a także stwarza szanse na zdobycie mandatów najsilniejszym ugrupowaniom regionalnym i etnoregionalnym oraz ich koalicjom⁶³. Dlatego też w wyborach przeprowadzonych pomiędzy 1987 i 2009 rokiem największa liczba mandatów przypadała każdorazowo PP lub PSOE, a nieliczne pozostałe ugrupowaniom działającym w regionach. W podziale mandatów w wyborach przeprowadzonych do Parlamentu Europejskiego niedługo po przystąpieniu Hiszpanii do struktur wspólnotowych wzięły udział w badanym okresie tylko dwie inne *state-wide-parties*: Centrum Społeczne i Demokratyczne (CDS) w latach 1987 i 1989 oraz Zjednoczona Lewica (IU), która w latach 1987—1999 uzyskiwała mandaty samodzielnie, a następnie w ramach koalicji wyborczych. Sytuacja ta wyraźnie zmieniła się w 2014 roku, do PP i PSOE dołączyły bowiem Podemos, zdobywając 5 mandatów, i Ciudadanos z 2 mandatami (szczegółowe wyniki wyborów zawiera tabela 3.1).

Sukcesy partii Podemos i Ciudadanos w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku były zapowiedzią kolejnych zwycięstw politycznych związanych z wyborami do parlamentów regionalnych. Ze względu na sposób rywalizacji politycznej na poziomie wspólnoty autonomicznej w Hiszpanii można wyróżnić trzy modele ową rywalizację charakteryzujące:

- 1) model dominacji partii ogólnopaństwowych (obserwowany w Andaluzji, Estremadurze, Kastyli-La Manchy, Kastyli i Leonie, Madrycie, Murcji i Walencji);
- 2) model rywalizacji mieszanej (obserwowany w Aragonii, Asturii, Galicji, Kantabrii, we wspólnocie La Riojy, na Wyspach Balearach i na Wyspach Kanaryjskich);

⁶² Centro de Investigaciones Sociológicas [CIS 2015], *Barómetro de Julio 2015*. Estudio nº 3104, Julio 2015, s. 19.

⁶³ Szerzej na temat rozwiązań prawnych dotyczących wyborów do Parlamentu Europejskiego w Hiszpanii zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 255—261; M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System...*, s. 128 —131.

Tabela 3.1

Liczba mandatów zdobytych przez hiszpańskie partie polityczne w wyborach do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w latach 1987—2014

Nazwa partii	1987	1989	1994	1999	2004	2009	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Partia Andaluzijska (PA)	—	1	—	—	—	—	—
Ciudadanos (C's)	—	—	—	—	—	—	2
Koalicja dla Europy (CEU) (CDC+UDC+PNV+ Bloc Nacionalista Valenciá+ CC+PA)	—	—	—	—	—	2	—
Koalicja dla Europy (CEU) (CDC+UDC+PNV+CC+CxG)	—	—	—	—	—	—	3
Koalicja dla Europy Ludów (EA-ERC-PNG)	1	1	—	—	—	—	—
Convergència i Unió (CiU)	3	2	3	3	—	—	—
Centrum Społeczne i Demokratyczne (CDS)	7	5	—	—	—	—	—
Europa Ludów (EDP) (ERC+EA+CHA+PSA+ICLR)	—	—	—	—	1	—	—
Europa Ludów — Zieloni (Edp — V) (ERC+ BNG+EA+CHA)	—	—	—	—	—	1	—
Koalicja Europejska (CE)	—	—	—	2	—	—	—
Europejska Wiosna	—	—	—	—	—	—	1
Euskal Herriarrok (EH)	—	—	—	1	—	—	—
GALEUSCA — Ludy Europy (CiU+PNV+ BNG+Bloc Nacionalista Valenciá+PSMa-PSOE)	—	—	—	—	2	—	—
Galicyjski Blok Narodowy (BNG)	—	—	—	1	—	—	—
Herri Batasuna (HB)	1	1	—	—	—	—	—
Lewica na rzecz Prawa do Decydowania (ERC+ NECat+CAT Sí)	—	—	—	—	—	—	2
Koalicja Narodowa — Europa Ludów (CN+EP) (PNV+UM+EA+ERC)	—	—	—	2	—	—	—
Koalicja Narodowa (CN) (EAJ-PNV+CG+AIC+PANCAL)	—	1	—	—	—	—	—
Koalicja Narodowa (EAJ-PNV, CC, UV, PAR, CG, UM)	—	—	1	—	—	—	—
Sojusz Ludowy (AP)	17	—	—	—	—	—	—
Ludy Decydują (EH Bildu+BNG+ANC+UP)	—	—	—	—	—	—	1
Partia Ludowa (PP)	—	15	28	27	24	23	16
Pluralistyczna Lewica	—	—	—	—	—	—	6

cd. tab. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Podemos	—	—	—	—	—	—	5
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	28	27	22	24	25	21	14
Unia Postępu i Demokracji (UPyD)	—	—	—	—	—	1	4
Zjednoczona Lewica — Inicjatywa dla Katalonii — Zjednoczeni Zieloni i Alterantywna Lewica (IU — ICV — EUIA)	—	—	—	—	2	—	—
Zjednoczona Lewica — Inicjatywa dla Katalonii — Zjednoczeni Zieloni i Alternatywna Lewica — Blok Asturii: Lewica (IU — ICV — EUIA — BA)	—	—	—	—	—	2	—
Zjednoczona Lewica (IU)	3	4	9	4	—	—	—
Stowarzyszenie wyborców José Marii Ruíza Mateosa	—	2	—	—	—	—	—
Razem	60	60	64	64	54	50	54

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.infoelectoral.interior.es/min> [dostęp: 15.11.2015].

3) model dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych (obserwowany w Katalonii, Kraju Basków i Nawarze)⁶⁴.

We wszystkich wyborach do 15 z 17 parlamentów wspólnot autonomicznych przeprowadzonych w 2015 roku Ciudadanos i Podemos odegrały znaczącą rolę⁶⁵.

W przypadku modelu dominacji partii ogólnopaństwowych głosy deputowanych partii Ciudadanos przyczyniły się do utworzenia czterech regionalnych rządów: w Andaluzji, Madrycie, Murcji oraz Kastylii i Leonie. Natomiast głosy deputowanych partii Podemos umożliwiły sformowanie regionalnych egzekutyw w trzech wspólnotach autonomicznych: w Estremadurze, Walencji oraz Kastylii-La Manchy⁶⁶.

Omawiane ugrupowania polityczne miały także znaczący wpływ na procedury tworzenia regionalnych rządów we wspólnotach autonomicznych, w których rywalizacja polityczna daje jednakowe szanse na zwycięstwo w wyborach

⁶⁴ Szerzej na temat koncepcji modeli związanych z rywalizacją polityczną partii na poziomie wspólnot autonomicznych w Hiszpanii zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 288—289.

⁶⁵ W 2015 roku nie odbyły się tylko wybory do Parlamentu Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków i Parlamentu Wspólnoty Autonomicznej Galicji. Obydwie elekcje zostaną przeprowadzone pod koniec 2016 roku.

⁶⁶ Szerzej na temat tworzenia regionalnych egzekutyw po wyborach regionalnych z 2015 roku we wspólnotach autonomicznych, w których model rywalizacji politycznej przebiega według modelu dominacji partii ogólnopaństwowych, zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System...*, s. 132—133.

do regionalnych parlamentów oraz na aktywną partycypację w tworzeniu regionalnych egzektyw zarówno partiom ogólnopaństwowym, jak i regionalnym oraz etnoregionalnym. W tym przypadku partia Podemos przyczyniła się do powołania dwóch regionalnych organów władzy wykonawczej: w Aragonii i na Wyspach Balearach. Partia Ciudadanos nie poparła żadnego rządu regionalnego działającego w ramach tego modelu. Jej deputowani głosowali przeciw proponowanym rządów Aragonii, Kantabrii i na Wyspach Balearach. W Asturii zarówno deputowani Podemos, jak i Ciudadanos zbojkotowali głosowanie nad wotum zaufania dla regionalnej egzekutywy. Deputowani Podemos nie pojawili się ponadto w regionalnym parlamencie Kantabrii podczas głosowania nad wotum zaufania dla autonomicznej egzekutywy, a deputowani Ciudadanos zbojkotowali głosowanie nad wotum zaufania dla organu władzy wykonawczej La Riojy, przeciwko któremu głosowało Podemos. Warto także zauważyć, że w 2015 roku partia Ciudadanos nie zdobyła mandatów tylko w Parlamencie Wspólnoty Autonomicznej Wysp Kanaryjskich, natomiast 7 deputowanych Podemos głosowało w tym regionie przeciwko regionalnej egzekutywie⁶⁷.

Jednak największe zmiany w pozycji partii politycznych w parlamentach wspólnot autonomicznych można było zauważyć w przypadku modelu dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych. W tym zakresie badaniu poddano jedynie dwie wspólnoty: Katalonię i Nawarrę, w których wybory odbyły się w 2015 roku⁶⁸.

W Katalonii polityczne „trzęsienie ziemi” spowodowane było głównie nasilającymi się tendencjami odśrodkowymi będącymi w znacznej mierze następstwami kryzysu gospodarczego. Niedługo przed wyborami zarządzonymi na 27 września 2015 roku rozpadła się koalicja *Convergència i Unió*, która rządziła Katalonią nieprzerwanie w latach 1980—2003⁶⁹. Tworzące ją partie — Katalońska Unia Demokratyczna (*Unió Democràtica de Catalunya* — UDC) i Demokratyczna Konwergencja Katalonii (*Convergència Democràtica de Catalunya* — CDC) — miały bowiem odmienne zdanie na temat niepodległościowych aspiracji regionu. Utworzona w 1931 roku Katalońska Unia Demokratyczna była zdecydowanie przeciwna temu procesowi i w wyborach regionalnych w 2015 roku postanowiła samodzielnie przedstawić listę kandydatów na deputowanych. Strategia ta nie przyniosła jednak sukcesu i UDC przestała pełnić funkcję regionalnej partii parlamentarnej. Inaczej potoczy-

⁶⁷ Szerzej na temat tworzenia regionalnych egzektyw po wyborach regionalnych z 2015 roku we wspólnotach autonomicznych, w których model rywalizacji politycznej przebiega według modelu rywalizacji mieszanej, zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System...*, s. 143.

⁶⁸ Jak wspomniano już powyżej, wybory do Parlamentu Wspólnoty Autonomicznej Galicji odbędą się dopiero pod koniec 2016 roku.

⁶⁹ Szerzej na temat powstania koalicji *Convergència i Unió*, jej pozycji w systemie partyjnym i politycznym Hiszpanii po śmierci generała Franco do 2003 oraz na temat postulatów programowych zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Katalonia na drodze do niepodległości?* Bytom 2006.

ły się losy Demokratycznej Konwergencji Katalonii, która przed wyborami zawiązała koalicję pod nazwą Junts pel Sí (Razem dla Tak — JxSí) z republikańską, lewicową i zdecydowanie separatystyczną Katalońską Lewicą Republikańską (Esquerra Republicana de Catalunya — ERC). Ugrupowanie to zdobyło największą liczbę mandatów w katalońskiej legislaturze: 62 ze 135 i ostatecznie udało mu się utworzyć regionalny rząd na czele z Carlesem Puigdemontem Casamajó⁷⁰. Oznaczało to w praktyce, że w Katalonii — mimo zmiany formacji nią rządzącej — rywalizacja polityczna nadal przebiega w ramach wzorca dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych. Nie zmienia to jednak faktu, że w przypadku tej wspólnoty autonomicznej nowe ugrupowania o charakterze ogólnopaństwowym mocno zrewolucjonizowały regionalną scenę partyjną i polityczną, ponieważ drugim ugrupowaniem pod względem liczby zdobytych mandatów w regionalnym parlamencie stała się partia Ciudadanos (z 25 mandatami). Partia Podemos wystąpiła natomiast w omawianych wyborach w koalicji z innymi ugrupowaniami katalońskiej lewicy pod nazwą Catalunya Sí que es Pot (Katalonia Tak znaczy Można — CSQP). Udało jej się zdobyć 11 mandatów, czyli dokładnie tyle samo, co mocno zmarginalizowanej politycznie w regionie Partii Ludowej⁷¹.

Równie ciekawie potoczyły się losy wyborcze we wspólnocie autonomicznej Nawarry. Partia, która uzyskała najlepszy wynik w wyborach do regionalnego parlamentu, była Unia Ludu Nawarry (Unión del Pueblo Navarro — UPN), która zdobyła 15 z 50 mandatów. Taki wynik nie pozwolił jej jednak na samodzielne utworzenie rządu. Nie było to także możliwe przy wsparciu zaledwie dwóch deputowanych z Partii Ludowej. Ostatecznie 22 lipca 2015 roku regionalna egzekutywa kierowana przez Miren Uxue Barcos Berruezo, przewodniczącą partii Geroa Bai (Tak dla Przyszłości), uzyskała wotum zaufania głosami Geroa Bai (9), EH Bildu (8), Podemos (7) i Lewicy — Ezkerra (2), przy absencji 7 deputowanych Socjalistycznej Partii Nawarry (Partido Socialista de Navarra — PSN-PSOE) i sprzeciwie 15 deputowanych Unii Ludu Nawarry oraz 2 z Partii Ludowej⁷². Dzięki tego rodzaju decyzjom politycznym Nawarra — podobnie jak Katalonia — nadal może być zaliczana do wspólnot funkcjonujących w ramach modelu dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych.

Sukcesy wyborcze z lat 2014 i 2015 zachęciły zarówno Podemos, jak i Ciudadanos do przeprowadzenia politycznej ekspansji w kolejnych miesiącach. Na szczególną uwagę zasługuje w tym kontekście strategia partii Ciudadanos, która

⁷⁰ Rząd Carlesa Puigdemonta Casamajó został utworzony 12 stycznia 2016 roku, na dwie godziny przed upływem ostatecznego terminu na powołanie regionalnej egzekutywy.

⁷¹ M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System...*, s. 153—157.

⁷² Szerzej na temat regionalnych wyborów i tworzenia miejscowych egzektyw w 2015 roku we wspólnotach autonomicznych, w których model rywalizacji politycznej przebiega według modelu dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych, zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Spain's Party System...*, s. 153—157.

w 2014 roku „wchłonęła” 15 ugrupowań o charakterze lokalnym lub regionalnym⁷³, a w 2015 kolejnych 14⁷⁴. U progu 2016 roku ugrupowanie to posiadało

⁷³ W 2014 roku w skład partii Ciudadanos weszły następujące partie polityczne: Centro Democrático Liberal (<http://www.minutodigital.com/2014/02/22/el-centro-democratico-liberal-se-integra-en-el-partido-por-la-ciudadania-ciudadanos-que-lidera-albert-rivera>), Unión del Pueblo Salmantino (<http://www.elnortedecastilla.es/salamanca/201407/28/union-pueblo-salmantino-integra-20140728203056.html>), Partido Regionalista de Castilla y León (<http://burgosconecta.es/2014/09/25/desaparece-el-prcal-y-se-incorpora-a-ciudadanos>), Ciudadanos Independientes de Salnúcar, Ciudadanos de Arcos, Ciudadanos por San Fernando y Ciudadanos del Puerto de Santa Maria (<http://www.diariodecadiz.es/article/provincia/1441785/cuatro/formaciones/independientes/se/agrupan/ciudadanos/cadiz.html>), Agrupación Ciudadanos Rivas Vaciamadrid — Tielmes (http://www.radiociguena.org/Pruebas%20index/Prueba%20Index%202014/Prueba%20Index_14105S.html), Alternativa Independiente Sanroqueña (<http://www.sanropolis.com/ciudadanos-de-albert-rivera-llega-al-municipio-tras-integrarse-alis-en-cdl>), Unión Popular de Boiro (<http://www.diariodearousa.com/articulo/barbanza/chouza-anuncia-proxima-disolucion-union-popular-boiro-pasara-integrarse-partido-ciudadanos/20140924004252088442.html>), Ciudadanos por Alhama (<http://informacionalhamaindependiente.blogspot.com.es/2014/07/ciudadanos-por-alhama-se-integra-en.html>), Unión de Centro Liberal (<http://informacionalhamaindependiente.blogspot.com.es/2014/07/ciudadanos-por-alhama-se-integra-en.html>), Unión de Ciudadanos Independientes de Toledo (<http://www.diariocritico.com/noticia/463586/politica/nace-ciudadanos-toledo-gracias-a-la-disolucion-de-ucit-con-intencion-de-candidatura-en-la-capital.html>), Partido para la Regeneración Democrática (http://www.cartagenadehoy.com/index.php?option=com_content&view=article&id=43191:prde-se-integra-en-ciudadanos&catid=101:cartagena-de-hoy&jjj=1444144867950), Unión del Pueblo Extremeño (<http://www.hoy.es/extremadura/201411/14/upex-integra-ciudadanos-cara-20141114002546-v.html>) oraz Loreños Independientes (http://www.ivoox.com/lorenos-independientes-se-integra-plataforma-ciudadanos-audios-mp3_rf_2952098_1.html?utm_exp=113438436-21.PjN6XAE7SNWq0IrvvWXbeg.0&utm_referrer=https%3A%2F%2Fes.wikipedia.org%2F) [dostęp: 26.05.2015].

⁷⁴ W 2015 roku w skład partii Ciudadanos weszły następujące partie polityczne: Ciudadanos Portuenses (<http://www.diariodecadiz.es/article/elpuerto/1946359/ciudadanos/portuenses/rompe/con/su/vocacion/partido/estrictamente/local.html>), Plataforma del Pueblo Soriano (<http://www.20minutos.es/noticia/2407181/0/plataforma-pueblo-soriano-se-integra-ciudadanos-con-aspiracion-ser-bisagra-ayuntamiento-diputacion>), Ciudadanos de Santa Cruz (<http://web.eldia.es/santacruz/2015-03-20/5-Ciudadanos-integra-partido-estatal.htm>), Plataforma de Vecinos Amb Trellat de Gilet (<http://www.elperiodicodeaqui.com/noticias/Amb-Trellat-se-disuelve-y-pasa-formar-partepartido-Ciudadanos-en-Gilet/83189>), Unión do Pobo Ribadense (http://www.lavozdegallicia.es/noticia/amarina/ribadeo/2015/03/10/ciudadanos-creara-ribadeo-primera-agrupacion-marina/0003_201503X10C79911.htm), Alternativa Independent per L'Alocra (<http://castellonconfidencial.com/ciudadanos-aipla-alcora>), Unión Popular de Alboraya (<http://www.hortanoticias.com/tras-varias-semanas-de-negociacion-uppa-anuncia-su-integracion-en-ciudadanos>), Gobierno del Pueblo (<http://www.leonoticias.com/frontend/movil/Ciudadanos-Y-Gobierno-Del-Pueblo-Se-Alian-En-Media-Docena-De-Municipios-vn165351-vst443>), Plataforma del Pueblo Soriano (<http://www.20minutos.es/noticia/2407181/0/plataforma-pueblo-soriano-se-integra-ciudadanos-con-aspiracion-ser-bisagra-ayuntamiento-diputacion>), Canviem Santa Pola (<http://www.diarioinformacion.com/baix-vinalopo/2015/02/04/canviem-santa-pola-ciudadanos-presentaran/1595475.html>), Grup Independent del Masnou (http://ciudadanselmasnou.blogspot.com.es/2015/03/ciudadans-del-masnou-integra-un-partit_21.html), Cíviques (http://www.diariodeleon.es/noticias/leon/civiques-c-s-van-juntos-urnas-carmen-pastor-candidata_952423.html), Grupo Independiente

już struktury we wszystkich 50 hiszpańskich prowincjach skupione w 350 kołach i lokalnych grupach, a tworzyło je niemal 29 tys. członków⁷⁵.

Sukcesy odniesione w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku oraz w wyborach lokalnych i regionalnych w 2015 roku wpłynęły także w sposób zdecydowany na „polityczną atrakcyjność” partii Podemos. W czerwcu 2015 roku lider Zjednoczonej Lewicy (IU) Alberto Garzón złożył Pablo Iglesiasowi propozycję zawiązania koalicji na potrzeby wyborów do Kortezów Generalnych⁷⁶. Oferta ta jednak została odrzucona. Mimo wszystko nie oznaczało to braku konieczności szukania potencjalnych sojuszników przed wyborami do Kortezów Generalnych, dlatego też w lipcu 2015 roku w ramach wewnątrzpartyjnego referendum zdecydowano o możliwości zawierania lokalnych koalicji wyborczych na poziomie prowincji, czyli hiszpańskiego okręgu wyborczego w wyborach do parlamentu centralnego. Ich warunkiem miało być zachowanie w nazwie słowa *Podemos* oraz przeprowadzenie prawyborów dotyczących kolejności i nazwisk kandydatów na przedstawianych listach⁷⁷.

3.5. Wybory do Kortezów Generalnych z 20 grudnia 2015 roku i ich polityczne konsekwencje

Wybory do Kortezów Generalnych zostały zarządzone na dzień 20 grudnia 2015 roku⁷⁸. Już w czasie trwania poprzedzającej je kampanii wyborczej przypuszczano, że będą to wybory zmieniające w znacznym stopniu hiszpańską scenę polityczną, ponieważ wszystkie sondaże pokazywały, że do rywalizacji o znaczną liczbę mandatów włączą się dwie nowe *state-wide-parities* — Podemos i Ciudadanos — wykluczając tym samym możliwość utworzenia po wyborach jednopartyjnego rządu przez PP lub PSOE. Wizja powołania w politycznym centrum rządu koalicyjnego była dla Hiszpanów doświadczeniem zupełnie nowym, nigdy bowiem od 1975 roku tego typu sytuacja nie miała miejsca. Od

Oropesino (<http://www.levante-emv.com/castello/2015/05/02/sondeo-interno-ciudadanos-les-otorga/1259090.html>) oraz Plataforma Encuentro (<http://www.elcomercio.es/politica/201504/12/comision-negociadora-encuentro-ciudadanos-20150412004709-v.html>) [dostęp: 26.05.2015].

⁷⁵ <https://www.ciudadanos-cs.org/origenes> [dostęp: 26.05.2016].

⁷⁶ http://politica.elpais.com/politica/2015/06/24/actualidad/1435173134_869091.html [dostęp: 26.05.2016].

⁷⁷ <http://www.elmundo.es/espana/2015/07/25/55b37c35e2704e3e788b4589.html> [dostęp: 27.05.2016].

⁷⁸ *Real Decreto 977/2015, de 26 de octubre, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones*. Boletín Oficial del Estado, núm. 257, de 27 de octubre de 2015.

czasu śmierci generała Franco państwem rządziły zawsze gabinety jednopartyjne. Można zatem powiedzieć, że hiszpańskiej kulturze politycznej mijających niemal 40 lat zupełnie obce były zwyczaje i mechanizmy negocjowania składu centralnej egzekutywy składającej się z więcej niż jednego ugrupowania.

20 grudnia 2015 roku frekwencja wyborcza wyniosła w Hiszpanii 69,67%. Największą liczbę głosów oddano na kierowaną przez premiera Mariano Rajoya Partię Ludową (7 236 965 głosów — 28,71%), co przełożyło się na 123 mandaty w Kongresie Deputowanych. Na Hiszpańską Socjalistyczną Partię Robotniczą kierowaną przez Pedro Sancheza zagłosowało 5 545 315 wyborców (22%), co przełożyło się na 90 mandatów. Trzecią siłą polityczną w izbie niższej hiszpańskiego parlamentu została partia Podemos, która dzięki rozmaitym koalicjom wyborczym utworzonym na poziomie okręgów wyborczych zdobyła 69 mandatów. Warto zaznaczyć, że na samą partię Podemos oddano 3 198 584 głosów (12,69%), co przełożyło się zaledwie na 42 mandaty. Jednak koalicje zawarte na poziomie prowincji pozwoliły na znaczne polepszenie ostatecznego rezultatu. Na partię Ciudadanos oddano 3 514 528 głosów (13,94%), co dało jej 40 mandatów⁷⁹. Pozostałe mandaty w liczącym ich w sumie 350 Kongresie Deputowanych zdobyły partie regionalne i etnoregionalne. Warto także zaznaczyć, że na Zjednoczoną Lewicę (Izquierda Unida — IU) oddano w całej Hiszpanii 926 783 głosów, co przełożyło się jedynie na 2 mandaty. Dla porównania na koalicję sił lewicowych w Katalonii (w tym także Podemos) pod nazwą En Comú Podem oddano 929 880 głosów, co przełożyło się na 12 mandatów⁸⁰.

Uzyskane wyniki spowodowały polityczny pat w zakresie możliwości powołania nowego rządu na poziomie państwowym. Już 23 grudnia 2015 roku pełniący funkcję premiera lider partii politycznej, która uzyskała najwięcej mandatów — Mariano Rajoy — rozpoczął pierwsze rozmowy dotyczące możliwości utworzenia gabinetu koalicyjnego. Wyborcza arytmetyka spowodowała, że jedyną realną szansę na powodzenie owej misji dawała propozycja utworzenia rządu „wielkiej koalicji” pomiędzy PP i PSOE przy wsparciu Ciudadanos. Podstawą do zawarcia porozumienia miała być sytuacja gospodarcza państwa, jak i zagrożenie utraty integralności terytorialnej ze względu na procesy zachodzące w Katalonii. Jednak 7 stycznia Pedro Sánchez zakomunikował, że nie widzi możliwości wejścia w koalicję z największym politycznym rywalem. Cztery dni później — 11 stycznia — złożył partiom Ciudadanos i Podemos propozycję utworzenia „rządu postępu i reform”. 18 stycznia zostały formalnie rozpoczęte konsultacje polityczne monarchy z przedstawicielami poszczególnych ugrupowań parlamentarnych. Nie wzięli w nich udziału jedy-

⁷⁹ <http://www.infoelectoral.interior.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> [dostęp: 27.05.2016].

⁸⁰ Szerzej na temat hiszpańskiego systemu wyborczego w wyborach do Kongresu Deputowanych oraz jego politycznych konsekwencjach zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Pozycja partii regionalnych...*, s. 187—213.

nie deputowani Katalońskiej Lewicy Republikańskiej i baskijskiej EH Bildu. 22 stycznia przeprowadzona przez monarchę pierwsza tura rozmów zakończyła się odmową podjęcia się misji stworzenia rządu przez Mariano Rajoya i jednocześnie wyrażeniem gotowości do podjęcia takiej próby przez Pedro Sáncheza. Dzień później perspektywa stworzenia egzekutywy o jednoznacznie lewicowym profilu zachęciła lidera Podemos Pablo Iglesiasa do zadeklarowania chęci wejścia jego ugrupowania w skład takiego gabinetu wraz z partią Zjednoczonej Lewicy. Sam Iglesias zgłosił przy tym chęć objęcia funkcji wicepremiera. Tego rodzaju deklaracja nie pozostawiła obojętnym Mariano Rajoya, który przedstawił liderowi PSOE propozycję poparcia rządu PP z nim jako dotychczasowym premierem na czele w zamian za udzielenie poparcia socjalistom przez Partię Ludową na poziomie lokalnym i regionalnym. W takiej atmosferze politycznej 27 stycznia 2016 roku król Filip VI rozpoczął drugą turę konsultacji politycznych. Wizja paktu rządowego pomiędzy PSOE i partią Podemos zaniepokoiła jednak poważnie starszych polityków partii socjalistycznej pełniących w przeszłości eksponowane funkcje rządowe. Uznali oni, że zawiązanie koalicji z Podemos będzie oznaczało dla PSOE polityczne samobójstwo. Zgodnie z ich stanowiskiem PSOE powinna stać na straży systemu konstytucyjnego ustanowionego w 1978 roku. Wobec takich komentarzy ikon partyjnych oraz coraz wyraźniejszych oznak zaniepokojenia płynących ze strony regionalnych struktur partii Pedro Sánchez oświadczył, że każdy proponowany pakt koalicyjny podda szerokim konsultacjom wewnątrzpartyjnym. Ustalenie przejrzystych zasad gry politycznej zakończyło drugi etap negocjacji w sprawie utworzenia hiszpańskiego rządu. Wobec braku deklaracji ze strony Mariano Rajoya o realnej możliwości przystąpienia do tworzenia gabinetu 2 lutego misja taka została powierzona przez monarchę Pedro Sánchezowi. Okres intensywnych rozmów obfitował w rozmaite wydarzenia i deklaracje, a jego najistotniejszym momentem było podpisanie 24 lutego porozumienia koalicyjnego pomiędzy PSOE i partią Ciudadanos. Dwa dni później pakt pod nazwą *Dla rządu reform i postępu* został poddany pod ocenę członków partii socjalistycznej i przyjęty entuzjastycznie. Opowiedziało się za nim niemal 80% członków ugrupowania. Optymizm szybko jednak przerodził się w rozczarowanie. 2 marca na forum Kongresu Deputowanych po przeprowadzonej poprzedniego dnia debacie nad propozycją nowego rządu głosowano nad wotum zaufania dla gabinetu Pedro Sáncheza, lecz wyniki głosowania były druzgoczące dla PSOE i Ciudadanos: za powołaniem rządu tych dwóch partii głosowali tylko ich deputowani (w sumie 130 głosów za), 1 deputowana z Koalicji Kanaryjskiej nie wzięła udziału w głosowaniu, natomiast wszystkie pozostałe siły polityczne (219 głosów) opowiedziały się przeciw. Oznaczało to brak poparcia ze strony bezwzględnej większości deputowanych biorących udział w procedurze. Zgodnie z przepisami hiszpańskiego prawa głosowanie w tej samej sprawie zostało powtórzone po 48 godzinach, jednak 4 marca

historia się powtórzyła: za udzieleniem wotum zaufania dla rządu Pedro Sáncheza zagłosowali deputowani PSOE i Ciudadanos oraz nieobecna dwa dni wcześniej reprezentantka Koalicji Kanaryjskiej (w sumie 131 głosów za), natomiast wszyscy pozostali deputowani — 219 osób — zagłosowali przeciw. W ten sposób po raz pierwszy w historii Hiszpanii po ustanowieniu porządku demokratycznego po śmierci generała Franco nie powiodła się próba utworzenia rządu centralnego. Zgodnie z przepisami prawa kolejne próby w tym względzie mogły być podejmowane przez kolejne 2 miesiące. Nic nie wskazywało jednak na to, aby którekolwiek z ugrupowań parlamentarnych lub ich koalicja miały szansę na zaproponowanie stabilnego gabinetu. 25 i 26 kwietnia 2016 roku monarcha Filip VI przeprowadził trzecią i ostatnią rundę rozmów z liderami ugrupowań parlamentarnych. Zakończyły się one jednak fiaskiem i ostatecznie 3 maja 2016 roku Kortezy Generalne zostały rozwiązane⁸¹. Tym razem jednak nie na wniosek premiera, lecz na mocy konstytucyjnych uprawnień monarchy wynikających z art. 99 ust. 5 ustawy zasadniczej⁸².

3.6. Projekty zmiany konstytucji Hiszpanii

Zmiany, jakie zaszły w zakresie funkcjonowania hiszpańskiego systemu partyjnego na fali kryzysu gospodarczego 2008 roku, nakazywały przypuszczać, że zjawiska te w nieuchronny sposób zwiastują koniec systemu politycznego w kształcie określonym przepisami Konstytucji z 1978 roku. Podejrzenia te wydawały się uzasadnione tym bardziej, że w badanym okresie niemal wszystkie partie polityczne w Hiszpanii zaczęły przedstawiać bardziej lub mniej dojrzałe propozycje zmiany tego aktu prawnego. W praktyce jedynym ugrupowaniem, które nie wysuwało żadnych propozycji w tym względzie, stojąc na straży stanowiska, że niczego w hiszpańskim porządku konstytucyjnym zmieniać nie należy, była Partia Ludowa. Pozostałe *state-wide-parties* — PSOE, Zjednoczona Lewica, Podemos i Ciudadanos — włączyły się do publicznej dyskusji o tym, w jakim kierunku tego typu zmiany powinny być przeprowadzone. Sprawa wydawała się o tyle poważna, że w ciągu 36 lat obowiązywania ustawy zasadniczej zaledwie 2 razy dokonano w niej zmian. Po raz pierwszy w 1992 roku, gdy po

⁸¹ Przedstawiony przebieg procesów związanych z próbą utworzenia rządu w Hiszpanii po wyborach przeprowadzonych 20 grudnia 2015 roku stanowi opracowanie własne autorki oparte na kwerendzie prasowej elektronicznej wersji dziennika El País (elpais.com) dokonanej w okresie od 20.12.2015 do 3.05.2016.

⁸² *Real Decreto 184/2016, de 3 de mayo, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones*. Boletín Oficial del Estado, núm. 107, de 3 de mayo de 2016.

przystąpieniu do Wspólnot Europejskich konieczne stało się rozszerzenie praw wyborczych w wyborach lokalnych na wszystkich obywateli państw w skład Wspólnot wchodzących i rezydujących na stałe w Hiszpanii⁸³. I po raz drugi w 2011 roku, gdy pod wpływem ultimatum kanclerz Niemiec Angeli Merkel PSOE i PP zgodziły się na wprowadzenie do konstytucji poprawki ograniczającej wysokość deficytu sektora publicznego⁸⁴.

Najbardziej „dopracowaną” propozycję zmiany konstytucji Hiszpanii przedstawiła PSOE. Problemy społeczne, jakie stały się elementem rzeczywistości tego państwa po wybuchu kryzysu gospodarczego w 2008 roku, związane z nimi oczekiwania względem działań ze strony partii politycznych, jak i nasilenie tendencji odśrodkowych w Katalonii zdecydowanie wpłynęły na kształt przedstawionych propozycji. Zostały one pierwotnie zebrane w postaci dokumentu o nazwie *Deklaracja z Granady* przedstawionym przez PSOE w lipcu 2013 roku. Następnie na jego podstawie opracowano 11-stronicowy dokument dostępny na stronie internetowej partii zawierający główne postulaty dotyczące zmiany ustawy zasadniczej⁸⁵. Skupiają się one wokół trzech grup tematycznych: praw obywatelskich, koncepcji państwa dobrobytu oraz ewolucji w kierunku federalnej formy państwa. W pierwszej grupie najbardziej eksponowane są postulaty zagwarantowania przez państwo dostępu do opieki zdrowotnej na równi z prawem dostępu do edukacji, zapewnienie realnej równości pomiędzy mężczyznami i kobietami (z koniecznością zagwarantowania równości płci przy kwestii następstwa tronu), absolutny zakaz stosowania kary śmierci, zapewnienie całkowitej wolności sumienia i wyznania oraz konstytucyjne uznanie prawa osób tej samej płci do zawierania małżeństw. W grupie drugiej najistotniejszy jest postulat rozszerzenia kontrowersyjnego przepisu art. 135 konstytucji dodanego w 2011 roku o „art. 135 bis”. Zawarte w nim przepisy miałyby gwarantować stworzenie specjalnego funduszu umożliwiającego zapewnienie istnienia państwa dobrobytu nawet w sytuacji koniecznego ograniczenia wysokości deficytu sektora publicznego. Natomiast w trzeciej grupie pojawiają się postulaty rzeczywistego przekształcenia Hiszpanii w państwo federalne, głównie poprzez zmianę charakteru izby drugiej parlamentu w taki sposób, aby rzeczywiście pełniła rolę izby reprezentacji terytorialnej. Cel ten miałby zostać osiągnięty dzięki umożliwieniu delegowania do Senatu swoich reprezentantów przez rządy lub parlamenty wspólnot autonomicznych. Projekt PSOE kładzie także szczególny nacisk na konieczność

⁸³ Zmienione zostało wówczas brzmienie art. 13 ust. 2 konstytucji. Zob. *Reforma del artículo 13, apartado 2, de la Constitución Española, de 27 de agosto de 1992*. Boletín Oficial del Estado, núm. 207, de 28 de Agosto de 1992.

⁸⁴ Zmienione zostało wówczas brzmienie art. 135 konstytucji. Zob. *Reforma del artículo 135 de la Constitución Española, de 27 de septiembre de 2011*. Boletín Oficial del Estado, núm. 233, de 27 de septiembre de 2011.

⁸⁵ <http://www.psoe.es/propuestas/reforma-constitucional> [dostęp: 30.06.2016].

zmian w kierunku bardziej sprawiedliwej i równej dystrybucji dóbr pomiędzy poszczególnymi wspólnotami autonomicznymi⁸⁶.

Zdecydowanie bardziej radykalne zmiany w przepisach ustawy zasadniczej proponuje Zjednoczona Lewica. Podobnie jak PSOE w zakresie spraw dotyczących praw obywatelskich postuluje wprowadzenie kwestii opieki medycznej do katalogu praw podstawowych na równi z prawem do edukacji. Proponuje ponadto, aby ów katalog poszerzyć o prawo do mieszkania oraz o prawo do pracy. W zakresie nowej formy państwa Zjednoczona Lewica postuluje przekształcenie Hiszpanii w republikę federalną, w której konstytucji określona byłaby świecka forma państwa. Opowiada się także za prawem poszczególnych regionów do decydowania o swojej przyszłości i postuluje wykreślenie z tekstu konstytucji sformułowania „nierozdzielna jedność narodu hiszpańskiego”. Ugrupowanie to stoi również na straży stanowiska, że z ustawy zasadniczej powinien zostać usunięty przepis art. 135, który — zdaniem polityków formacji — traktuje spłatę długu publicznego jako kwestię nadrzędną w stosunku do innych zobowiązań państwa⁸⁷. Do tej pory propozycje te nie przyjęły jednak postaci konkretnego dokumentu partyjnego postulującego ich wprowadzenie.

Nad propozycjami dotyczącymi zmiany Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku pracują także politycy Podemos. Najważniejszą postacią odpowiadającą za formułowanie owych postulatów jest politolog profesor Juan Carlos Monedero Fernández. W przedstawionych dotychczas fragmentach koncepcji dotyczących zmiany ustawy zasadniczej dominują dwie grupy zagadnień: prawa podstawowe oraz wybrane elementy systemu politycznego. W zakresie praw podstawowych Podemos postuluje maksymalną ochronę zasady godnego życia obywateli. Miałyby to oznaczać m.in. bezproblemowy dostęp do żywności, wody, prądu oraz mieszkania. W zakresie świadczenia określonych usług publicznych państwo powinno mieć przy tym prawo do posiadania tzw. rezerw strategicznych. Zdaniem członków partii do tego rodzaju usług powinny należeć takie kwestie, jak np. zasoby energii elektrycznej, które w przypadku ich deficytu lub zupełnego braku państwo powinno móc obywatelom zapewnić. Wewnątrz partii toczy się także debata, czy państwo powinno gwarantować każdemu obywatelowi pracę, czy tylko stosowny zasiłek w przypadku jej braku. W zakresie praw przysługujących obywatelom Hiszpanii na mocy konstytucji Podemos proponuje także zagwarantowanie przepisami najważniejszego aktu prawnego w państwie prawa do aborcji. Natomiast w zakresie działania systemu politycznego Podemos postuluje wprowadzenie kilku istotnych zmian. W pierwszej kolejności opowiada się za znacznym zwiększeniem udziału obywateli w sprawach związanych z podejmowaniem kluczowych dla państwa decyzji politycznych. Miałyby się to

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ http://politica.elpais.com/politica/2014/12/05/actualidad/1417806549_557665.html [dostęp: 29.06.2016].

wiązać m.in. z przyznaniem obywatelom Hiszpanii prawa do zgłaszania projektów zmiany konstytucji. Mogłaby tego dokonywać grupa co najmniej 500 tys. obywateli. Druga modyfikacja miałaby polegać na wyeliminowaniu z ustawy zasadniczej art. 96 regulującego kwestię traktatów międzynarodowych. Politycy Podemos proponują, aby w jego miejsce przyjąć regulację zobowiązującą organy państwa do przeprowadzenia referendum w każdym przypadku zawierania umowy międzynarodowej, której konsekwencją byłoby zrzeczenie się przez państwo hiszpańskie części suwerenności na rzecz innego podmiotu. Trzecim postulatem mającym skutkować widocznym poszerzeniem wpływu obywateli na sprawy państwa jest koncepcja zmiany brzmienia art. 92 konstytucji dotyczącego referendum. Zdaniem polityków Podemos należy znacznie rozszerzyć zakres przedmiotowy tej instytucji umożliwiający obywatelom wypowiedanie się w większej liczbie spraw, niż miało to miejsce do tej pory. Zmiany w tej materii miałyby się także wiązać z wprowadzeniem instytucji referendum wiążącego, a nie — jak to ma miejsce obecnie — jedynie konsultacyjnego. Możliwość przeprowadzenia referendum w sprawach dotyczących poszczególnych regionów miałyby zatem także poszczególne wspólnoty autonomiczne w sprawach szczególnie dla nich istotnych. Inną ważną zmianą, jaką proponuje Podemos, jest zniesienie zasady określonej w art. 67 ust. 2 konstytucji, który stanowi, że parlamentarzyści wybrani do Kortezów Generalnych nie mogą być związani mandatem imperatywnym. Politycy tego ugrupowania uważają, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby wybrani reprezentanci byli związani instrukcjami podmiotu, z którego upoważnienia sprawują swój mandat. Proponują także, aby przepisy konstytucji przewidywały procedury odwołania osób pełniących funkcje publiczne, gdyby w trakcie ich wykonywania okazało się, że nie spełniają oczekiwań podmiotu, który powołał je na dane stanowisko. Podemos podjęło również wewnętrzną dyskusję nad problemem funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego. Zdaniem polityków tej partii należy rozważyć możliwość likwidacji tego organu i przekazania jego kompetencji Sądowi Najwyższemu lub rozważyć inny tryb kształtowania jego składu. Według propozycji partii wart rozważenia w tym względzie jest system mieszany. Miałby on polegać na wyborze 30% składu przez obywateli w drodze wyborów powszechnych, 40% przez korporacje prawnicze, natomiast ostatnie 30% wyłaniane byłoby w drodze losowania. W zakresie organizacji terytorialnej państwa Podemos opowiada się za ustanowieniem federacji. Co jednak ciekawe, proponuje, aby było to państwo złożone, pozbawione izby wyższej parlamentu, ponieważ koncepcja partii zakłada jego likwidację⁸⁸.

Zdecydowanie najostrożniej w sprawie konieczności zmiany hiszpańskiej konstytucji wypowiada się partia Ciudadanos, jej przedstawiciele wychodzą bowiem z założenia, że obecnego porządku konstytucyjnego nie należy radykalnie zmieniać, a raczej popracować nad tym, co w jego ramach należałoby dopraco-

⁸⁸ Ibidem.

wać, aby system polityczny działał lepiej. Uważają przy tym, że kierowanie do obywateli przekazu sugerującego, iż zmiana konstytucji pomoże w rozwiązaniu wszystkich problemów, z jakimi boryka się obecnie Hiszpania, jest zwyczajnie nieuczciwe, gdyż nie ma to wiele wspólnego z prawdą. W jednym z wywiadów sekretarz partii do spraw komunikacji Fernando de Páramo zadał przykładowe pytanie, czy zmiana konstytucji rozwiąże problemy związane z korupcją. I zgodnie z prawdą odpowiedział na nie przecząco⁸⁹. Politycy partii Ciudadanos proponują zatem, aby w pierwszej kolejności zastanowić się, jakie zmiany w tekście konstytucji byłyby najbardziej pożądane. Wywodząc się z regionu, w którym znaczącą pozycję utrzymują partie separatystyczne i sprzeciwiając się takiej wizji przyszłości Katalonii, sugerują zatem w pierwszej kolejności, aby w ustawie zasadniczej określić maksymalny próg zakresu kompetencji, jakie mogłyby przejąć wspólnoty autonomiczne. Politycy tej formacji krytykują jednocześnie różnice związane z systemami finansowymi poszczególnych wspólnot autonomicznych. Uważają, że ten element należałoby uporządkować. Uszczegółowienia wymagałaby także kwestia koncepcji „solidarności” pomiędzy wszystkimi regionami. Ponadto politycy Ciudadanos opowiadają się za zmianami dotyczącymi izby wyższej parlamentu. W koncepcji liderów partii powinna mieć ona szersze kompetencje w zakresie procesu legislacyjnego oraz być rzeczywiście izbą reprezentacji terytorialnej⁹⁰.

3.7. Wzrost tendencji odśrodkowych

Kryzys gospodarczy 2008 roku przyczynił się także do znacznego nasilenia tendencji odśrodkowych w Hiszpanii, szczególnie intensywnie przejawiających się w Katalonii. Należy jednak zaznaczyć, że nastroje separatystyczne w tym regionie nie są zjawiskiem nowym, które pojawiło się u progu XXI wieku. Postulaty uniezależnienia się Katalonii od Hiszpanii można odnaleźć już w programach politycznych ugrupowań działających w tym regionie na początku XX stulecia. Zostały one dość poważnie wyciszone w okresie rządów generała Franco. Natomiast przyjęcie modelu państwa regionalnego po jego śmierci miało stać się skutecznym remedium zapobiegającym rozpadowi jedności państwa. Analizując model polityki realizowanej przez władze Katalonii od momentu utworzenia wspólnoty autonomicznej w 1979 roku do roku 2003, można dojść do wniosku, że cel założony w momencie tworzenia

⁸⁹ http://politica.elpais.com/politica/2015/06/26/actualidad/1435332737_851221.html [dostęp: 29.06.2015].

⁹⁰ Ibidem.

przepisów demokratycznej konstytucji został osiągnięty. Polityka prowadzona przez koalicję *Converència i Unió* rządzącą regionem w sposób nieprzerwany przez 23 lata charakteryzowała się umiejętnością wykorzystywania dostępnych możliwości prawnych do budowania silnej pozycji regionu w ramach państwa hiszpańskiego⁹¹. Sprawy zaczęły się komplikować w momencie próby rozszerzenia zakresu kompetencyjnego Wspólnoty Autonomicznej Katalonii poprzez reformę jej statutu w 2006 roku. Próba ta była jednym z wielu działań podjętych przez władze centralne Hiszpanii u progu XXI wieku mających na celu rozszerzenie praw przysługujących poszczególnym regionom po niemal 20 latach obowiązywania nadanych im u progu transformacji statutów autonomii⁹².

Statut Autonomii Katalonii został formalnie zmieniony 19 lipca 2006 roku⁹³. Działania na rzecz zmiany najważniejszego aktu prawnego stanowiącego podstawę prawną działania wspólnoty autonomicznej podjął się nowy organ wykonawczy regionu działający od 2003 roku w składzie: Katalońska Partia Socjalistyczna, Katalońska Lewica Republikańska oraz Inicjatywa dla Katalonii — Zieloni. Lewicowy rząd regionu znalazł nić porozumienia z rządem centralnym w Madrycie, któremu przewodniczył wówczas José Luis Rodríguez Zapatero, i w efekcie przyjęty został nowy tekst Statutu Autonomii Katalonii. Przyjęte regulacje dotyczące w szczególności spraw tożsamości Katalończyków, jak i potencjalnych uprawnień fiskalnych wzbudziły jednak sprzeciw Partii Ludowej. 31 lipca 2006 roku deputowani tej partii skierowali do Trybunału Konstytucyjnego wnioski o zbadanie zgodności nowego statutu z hiszpańską konstytucją. Sprawa okazała się jednak na tyle politycznie kontrowersyjna, że doprowadziła ostatecznie do decyzyjnego pata w ramach samego Trybunału, ponieważ zdania sędziów w tej sprawie rozłożyły się równo po połowie i dopiero 4 lata później, 28 czerwca 2010 roku, Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok w tej sprawie⁹⁴,

⁹¹ Szerzej na temat polityki koalicji *Converència i Unió* w latach 1980—2003 zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Katalonia na drodze do niepodległości?* Bytom 2006.

⁹² Szerzej na temat reform statutów autonomii poszczególnych wspólnot autonomicznych u progu XXI wieku zob. w: M. MYŚLIWIEC: *Hiszpańska autonomia w progu XXI wieku*. „*Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*”, nr 32/2011, s. 28—46.

⁹³ *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*. Boletín Oficial del Estado, núm.172, de 20 de Julio de 2006.

⁹⁴ *Pleno. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045-2006. Interpuesto por noventa y nueve Diputados del Grupo Parlamentario Popular del Congreso en relación con diversos preceptos de la Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Función y contenido constitucional del Estatuto de Autonomía: Estatuto de Autonomía y sistema de fuentes; bloque de constitucionalidad, valor interpretativo del Estatuto de Autonomía; fundamento de la autonomía; derechos fundamentales y derechos estatutarios; sistema institucional autonómico, organización territorial y gobierno local; Poder Judicial; delimitación del contenido funcional y material de las competencias; relaciones de la Generalitat de Cataluña con el Estado y la Unión Europea; acción exterior;*

uznając część sformułowań za niezgodne z ustawą zasadniczą. Oburzyło to katalońskie elity stojące na stanowisku, że Trybunał nie powinien podważać przepisów zaakceptowanych przez obywateli w referendum, które następnie zostały przyjęte przez Kortezy Generalne w postaci ustawy organicznej i opatrzone sankcją przez monarchę. Aby zmanifestować swoje stanowisko, władze regionu wsparły manifestację zwołaną w Barcelonie na 10 lipca 2010 roku pod hasłem: *Jesteśmy narodem. My decydujemy*⁹⁵. Na czele marszu, w którym według różnych szacunków uczestniczyło od 500 000 do 1 500 000 osób, pojawili się ówczesny szef regionalnej egzekutywy José Montilla i przewodniczący regionalnego parlamentu Ernest Benach. Opisywana manifestacja nie była jednak odosobnioną formą buntu Katalończyków przeciwko orzeczeniu hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego, już bowiem od 2009 roku zniecierpliwieni brakiem rozstrzygnięcia w tej sprawie politycy zaczęli organizować na szczeblu lokalnym referenda w sprawie niepodległości Katalonii. Miały one charakter politycznych eventów bez żadnej mocy wiążącej. Nie odbywały się nawet na mocy żadnego przepisu prawa, gdyż w realiach hiszpańskich referendum może zarządzić jedynie monarcha na wniosek premiera. Jednak już 13 września 2009 roku pierwsze tego typu referendum przeprowadzono w Arenys de Munt, a po nim kolejne⁹⁶. Wzrost napięcia pomiędzy politycznym centrum i katalońskimi peryferiami spowodował, że „prawo do decydowania”, a w tym także kwestia ubiegania się przez region o zupełnie inne zasady relacji finansowych między Madrytem i Barceloną (wzorowanych na rozwiązaniach baskijskich), stało się głównym tematem kampanii wyborczej przed wyborami do parlamentu Katalonii w 2010 roku. Podczas kampanii nie podnoszono jednak jeszcze problemu konieczności zmiany konstytucji Hiszpanii, aby realizacja postulatów związanych z poszerzeniem praw regionów była możliwa. Nie dyskutowano też intensywnie na temat niepodległości regionu.

Sprawy przybrały nieco inny obrót po wyborach przeprowadzonych 28 listopada 2010 roku. Convergència i Unió, już nie pod przywództwem legendarnego Jordi Pujola, lecz jego młodszego następcy Artura Masa, uzyskało największą liczbę mandatów (62 ze 135), lecz nie była to większość bezwzględna, stworzenie rządu mniejszościowego wymagało zatem wsparcia ze strony innych sił politycznych. Sprawa była o tyle prostsza, że liderzy partii tworzących dotychczasową koalicję lewicową postanowili nie odnawiać politycznego sojuszu. Nie oznaczało to wszakże ich politycznej marginalizacji, Katalońska Lewica Republikańska zaoferowała bowiem Arturowi Masowi poparcie dla jego mniej-

financiación autonómica y local; reforma del Estatuto de Autonomía. Eficacia jurídica del preámbulo; nulidad parcial e interpretación de preceptos legales. Votos particulares. Boletín Oficial del estao, núm. 172, de 16 de Julio de 2010.

⁹⁵ http://elpais.com/elpais/2010/07/10/actualidad/1278749824_850215.html [dostęp: 30.06.2016].

⁹⁶ <http://www.vilaweb.cat/noticia/3619432/20090812/noticia.html> [dostęp: 30.06.2016].

szościowego rządu pod warunkiem zobowiązania się do przeprowadzenia referendum w sprawie niepodległości regionu. Lider CiU odmówił jednak jego organizacji i w efekcie w pierwszej turze głosowania przeprowadzonej 21 grudnia 2010 roku jego rząd nie uzyskał wymaganej większości. Stało się to dopiero po 48 godzinach w powtórny głosowaniu, które zostało zbojkotowane przez Katalońską Partię Socjalistyczną. Problem dążeń niepodległościowych Katalonii został już jednak wprowadzony do debaty publicznej.

25 lipca 2012 roku kataloński parlament przyjął ustawę wprowadzającą zmianę modelu finansów wspólnoty autonomicznej na wzór rozwiązań przyjętych w Kraju Basków⁹⁷. Dwa miesiące później Artur Mas spotkał się z premierem Mariano Rajoyem w sprawie wprowadzenia zaproponowanego modelu w relacjach Barcelona — Madryt. Szef hiszpańskiego rządu stwierdził jednak, że nie widzi możliwości wprowadzenia w życie rozwiązań przyjętych przez Parlament Katalonii. Deklaracja ta zdecydowanie zaostriżyła relacje na linii centrum — peryferie. W ramach protestu niektóre gminy katalońskie zaczęły ogłaszać się „wolnymi terytoriami katalońskimi”, deklarując, że hiszpańskie prawo będzie obowiązywało na ich obszarze jedynie do czasu przyjęcia stosownych regulacji przez nowe państwo katalońskie⁹⁸. Problem niepodległości Katalonii został też wyraźnie zaznaczony jako ważny dla wielu jej mieszkańców podczas obchodów najważniejszego święta regionu przypadającego na 11 września. Ostatecznie 27 września 2012 roku Parlament Katalonii przyjął rezolucję wzywającą do przeprowadzenia referendum w sprawie niepodległości regionu, a 23 stycznia 2013 roku rezolucję uznającą prawo regionu do samostanowienia⁹⁹.

Pomimo wielu protestów władz centralnych i uznania katalońskiego referendum przez organy państwa (w tym również przez Trybunał Konstytucyjny) za nielegalne¹⁰⁰ odbyło się ono 9 listopada 2014 roku. Wzięło w nim udział 37,02% Katalończyków uprawnionych do udziału w wyborach. Za niepodległością regionu opowiedziało się około 1 800 000 głosujących, czyli nieco ponad 80%¹⁰¹. Jednak zarówno nielegalny charakter referendum, jak i niska frekwencja uniemożliwiająca użycie argumentu, iż za niepodległością opowiada się zdecydowana większość mieszkańców regionu, skłoniły władze wspólnoty autonomicznej do znalezienia formuły bardziej wiarygodnego dalszego procedowa-

⁹⁷ *Ley 10/2012, de 25 de julio, de publicación de las balanzas fiscales*. Diari Oficial de la Generalidad de Catalunya, núm. 6181, de 30 de julio de 2012.

⁹⁸ http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/09/04/catalunya/1346714482_589998.html [dostęp: 30.06.2016].

⁹⁹ <http://www.parlament.cat/document/intrade/7217> [dostęp: 30.06.2016].

¹⁰⁰ <http://noticias.juridicas.com/actualidad/noticias/9176-el-tc-declara-inconstitucionales-algunos-preceptos-de-la-ley-catalana-de-consultas-y-anula-el-decreto-de-convocatoria-del-9-n> [dostęp: 30.06.2016].

¹⁰¹ http://politica.elpais.com/politica/2014/11/09/actualidad/1415542400_466311.html [dostęp: 30.06.2016].

nia zgodnego z przepisami hiszpańskiego prawa. W tym celu postanowiono o skorzystaniu ze zwyczaju politycznego, który na gruncie brytyjskim znany jest jako „konwenans Salisburyego”¹⁰². Jego idea sprowadza się do założenia, że Izba Lordów nie zgłasza sprzeciwu w drugim i trzecim czytaniu dla projektów, które partia rządząca przedstawiła jako postulat wyborczy i wygrywając elekcję, uzyskala tym samym dla niego poparcie społeczne. Katalońskie formacje niepodległościowe postanowiły skorzystać w pewnym sensie z tego wzoru: postawiły postulat dążenia do niepodległości przez region jako kluczowy element programu wyborczego.

Jak wspomniano już powyżej, wybory do Parlamentu Katalonii nie przyniosły przytłaczającego zwycięstwa ugrupowaniom postulującym niepodległość regionu. Co równie istotne, drugą siłą polityczną tego regionu stała się partia Ciudadanos, zdecydowanie sprzeciwiająca się procesom separatystycznym w Katalonii. Dlatego też należy przyjąć, że proces ten — przynajmniej tymczasowo — straci na dynamice.

3.8. Wnioski

Kończąc proces badania zmian, jakie zaszły w działaniu hiszpańskiego systemu politycznego po wybuchu kryzysu gospodarczego w 2008 roku, należy rozpocząć od weryfikacji przyjętych na wstępie hipotez szczegółowych.

W pierwszej kolejności przyjęto założenie, że następujące po sobie w historii Hiszpanii kryzysy gospodarcze wpłynęły w znacznym stopniu na proces ukształtowania systemu politycznego tego państwa w 2. połowie XX wieku. Wnioski płynące z badań przeprowadzonych w tym zakresie nakazują stwierdzić, że hipoteza ta jest prawdziwa. Wydarzenia polityczne oraz następujące po sobie kolejno kryzysy gospodarcze ukształtowały w przypadku hiszpańskim specyficzne relacje centrum — peryferie. Relacje te znajdują obecnie odzwierciedlenie w działaniu systemu politycznego. Szczególnie wyraźnie widać to w kształcie systemu partyjnego, w konstrukcji systemów wyborczych do organów tworzących prawo na czterech szczeblach (europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym) oraz w sposobie decentralizacji państwa. Analiza zjawisk politycznych, jakie zaszły po 2008 roku w wymienionych podsystemach hiszpańskiego systemu politycznego, nakazuje także stwierdzić, że to właśnie w tych obszarach konsekwencje kryzysu gospodarczego były najbardziej odczuwalne.

¹⁰² <http://www.parliament.uk/documents/lords-library/hllsalisburydoctrine.pdf> [dostęp: 30.06.2016].

Prawdziwe jest także założenie, że głęboki kryzys gospodarczy 2008 roku musiał spowodować znaczący spadek zaufania obywateli do instytucji państwa hiszpańskiego ukształtowanych w 2. połowie XX wieku. Analiza wyników badań prowadzonych i gromadzonych w kolejnych latach przez Centrum Badań Socjologicznych nie pozostawia wątpliwości co do słuszności takiej hipotezy. Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna wielu obywateli Hiszpanii spowodowana kryzysem gospodarczym doprowadziła do dramatycznego spadku zaufania do instytucji państwa obciążanych winą za nieumiejętność poradzenia sobie z takim stanem rzeczy. Ujawnione w tej sytuacji afery korupcyjne nie poprawiły w stopniu najmniejszym wizerunku poszczególnych instytucji. Dlatego też dziwić nie może gwałtowny spadek zaufania do takich instytucji, jak centralny rząd i parlament oraz rządy i parlamenty regionalne. Po 2008 roku Hiszpanie przestali także ufać swojemu monarsze. Mimo znaczącej roli, jaką odegrał w czasie transformacji ustrojowej po śmierci generała Franco, obywatele państwa nie byli mu w stanie wybaczyć niemoralnego zachowania, manifestowania przywiązania do bogactwa i luksusu w czasach kryzysu, a także udziału najmłodszej córki i jej małżonka w gorszącej aferze korupcyjnej. Drastyczny wręcz spadek zaufania do instytucji monarchii spowodował abdykację Juana Carlosa I na rzecz swojego syna Filipa. Sytuacja instytucji monarchii wydawała się uratowana, gdyż stopień zaufania do niej ze strony obywateli państwa zaczął powoli wzrastać. Zbyt wcześniej jednak, aby móc stwierdzić, czy ta tendencja będzie trwała. Jednak najbardziej spektakularny spadek zaufania odnotowano w stosunku do hiszpańskich partii politycznych i ich przedstawicieli. Afery korupcyjne, których głównymi bohaterami byli często ich członkowie, a także brak umiejętności szybkiego poradzenia sobie ze skutkami kryzysu gospodarczego, spowodowały bardzo złą ocenę społeczną tych podmiotów. Paradoksalnie Hiszpanie, którzy doświadczyli w XX wieku życia w reżimie niedemokratycznym związanym z dominacją przedstawicieli struktur wojskowych, a także funkcjonujący obecnie w coraz bardziej zlaicyzowanym społeczeństwie, znacznie bardziej ufają wojsku i kościołowi niż partiom politycznym.

Wątpliwości nie budzi też prawdziwość kolejnej hipotezy zakładającej, że najprawdopodobniej to właśnie spadek zaufania obywateli do instytucji państwa hiszpańskiego po 2008 roku w realiach funkcjonowania tzw. społeczeństwa sieci był głównym czynnikiem, który spowodował pojawienie się nowych ruchów społecznych występujących w obronie praw osób ponoszących najpoważniejsze koszty kryzysu gospodarczego. Pojawienie się w Hiszpanii tzw. *ruchu oburzonych* nie pozostawia najmniejszych wątpliwości co do takiego stanu rzeczy. Reakcja obywateli na zjawiska będące konsekwencją kryzysu gospodarczego przybrała formę nieznaną do tej pory w hiszpańskiej rzeczywistości społecznej i politycznej. Pojawienie się licznych grup protestujących przeciwko złej sytuacji wielu obywateli w państwie jest zjawiskiem nowym na gruncie hiszpańskim.

Co prawda nie można stwierdzić, że jest to zjawisko charakterystyczne tylko dla Hiszpanii, gdyż tego typu ruchy pojawiły się na fali kryzysu gospodarczego w wielu państwach na świecie, jednak w przypadku hiszpańskim — interesującym nas badawczo w sposób szczególny — miały niewątpliwie znaczący wpływ na działanie systemu politycznego.

Wpływ, o którym mowa w akapicie powyżej, jest szczególnie widoczny w działaniu hiszpańskiej sceny partyjnej po 2008 roku. Przystępując do badań nad niniejszym projektem, założono między innymi, że najprawdopodobniej to właśnie ruchy społeczne występujące w obronie praw obywateli ponoszących najpoważniejsze koszty kryzysu gospodarczego stały się bazą, na której zbudowana została pozycja polityczna nowych hiszpańskich *state-wide-parties*. Uzyskane w procesie badawczym wyniki nie pozostawiają wątpliwości, że tak właśnie się stało. Budowa relatywnie silnej pozycji partii Ciudadanos na ogólnopartańskiej scenie politycznej nie byłaby możliwa, gdyby nie wsparcie ze strony obywateli „oburzonych” sytuacją panującą w Hiszpanii i ich lokalnych organizacji. Brak takiego wsparcia pozwoliłby pewnie co najwyżej na budowanie pozycji partii centroprawicowej w Katalonii jako partii przeciwstawiającej się procesom separatystycznym w regionie. Podobnie rzecz ma się z budową pozycji politycznej przez partię Podemos. Jej pojawienie się ma ścisły związek z uświadomieniem sobie przez obywateli państwa, jak ważne po kilku latach głębokiego kryzysu gospodarczego jest wprowadzenie przedyskutowanych postulatów do głównego nurtu polityki hiszpańskiej.

Faktem jest także, iż uzyskanie znaczącej liczby mandatów w Kongresie Deputowanych przez nowe *state-wide-parties* (Ciudadanos i Podemos) kontestujące działania i wartości dotychczasowych głównych aktorów hiszpańskiej sceny partyjnej uniemożliwiło utworzenie rządu w politycznym centrum. Układ sił w Kongresie Deputowanych po wyborach przeprowadzonych 20 grudnia 2015 roku zaskoczył wszystkich obserwatorów hiszpańskiej sceny politycznej. Takie czynniki, jak liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w połączeniu z brakiem tradycji w zakresie negocjowania i tworzenia gabinetów koalicyjnych na szczeblu państwowym, doprowadziły do najpoważniejszego kryzysu rządowego od początku funkcjonowania hiszpańskiej demokracji po 1975 roku. Od momentu przeprowadzenia wyborów do czasu zakończenia przygotowywania niniejszego opracowania (początek lipca 2016 roku) Hiszpanią nadal kieruje rząd tymczasowy Mariano Rajoya. Regulacje hiszpańskiego prawa ograniczają jednak znacznie możliwości jego działania. Nie może on między innymi przedstawiać parlamentowi nowych projektów ustaw ani też pracować nad projektem kolejnego budżetu dla państwa¹⁰³, a to stwarza kolejne zagrożenia dla kraju, który powinien wdrażać kolejne reformy w celu przezwyciężania fatal-

¹⁰³ Título IV: Del Gobierno en funciones, *Ley 50/1997, de 27 de noviembre, del Gobierno*. Boletín Oficial del Estado, núm. 285, de 28 de noviembre de 1997.

nych skutków kryzysu gospodarczego. Ich przeprowadzenie jest jednak niemożliwe w sytuacji wykluczenia rządu centralnego z procesu ustawodawczego.

Interesujące wnioski płyną także z badań przeprowadzonych w celu weryfikacji kolejnej hipotezy szczegółowej zakładającej, iż z dużym prawdopodobieństwem należy założyć, że będący konsekwencją kryzysu gospodarczego kryzys polityczny będzie się wiązał z podjęciem próby zmiany konstytucji z 1978 roku. Uzyskane rezultaty pokazują, że jedyną partią polityczną, która nie widzi konieczności zmiany ustawy zasadniczej, jest Partia Ludowa. Pozostałe ugrupowania postulują wprowadzenie zmian, są to jednak propozycje znacznie się między sobą różniące (przede wszystkim pod względem stopnia dopracowania i doprecyzowania), choć w niektórych aspektach podnoszące podobne problemy. Niewątpliwie do grupy wspólnych tematów podejmowanych przez poszczególne partie polityczne należą problemy praw obywatelskich oraz organizacja terytorialna państwa, być może zatem w niedalekiej przyszłości tematy te, wprowadzone już do głównego nurtu publicznej dyskusji, staną się przedmiotem debaty parlamentarnej i wpłyną na kierunek zmian w hiszpańskiej konstytucji. Tymczasem jednak pozostają w sferze niezbyt dopracowanych postulatów politycznych.

Niewątpliwie jednym z najbardziej niepokojących zjawisk związanych z kryzysem gospodarczym po 2008 roku jest wyraźne nasilenie się w Hiszpanii tendencji odśrodkowych. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w Katalonii. Hipoteza zakładająca, że kryzys gospodarczy wpłynie negatywnie na relacje centrum — peryferie, musi w tym miejscu zostać zweryfikowana pozytywnie, był on bowiem niewątpliwie najważniejszym katalizatorem powodującym nagłe natężenie tendencji separatystycznych w Katalonii. Jednak szczegółowa analiza problemu, a przede wszystkim wyniki ostatnich przeprowadzonych wyborów do regionalnego parlamentu pokazują, że paradoksalnie polityczne skutki kryzysu gospodarczego mogą wpłynąć na zahamowanie owego procesu, zdecydowanie niebezpiecznego dla jedności terytorialnej państwa. Szansę taką należy dostrzegać w coraz silniejszej pozycji na regionalnej scenie politycznej nowych partii utworzonych na fali kryzysu. Partia Ciudadanos, jednoznacznie wypowiadająca się przeciwko niepodległości regionu, jest obecnie drugą siłą parlamentarną w Katalonii. Być może zatem to ugrupowanie poradzi sobie z separatystyczną narracją lepiej, niż do tej pory czyniły to regionalne struktury tradycyjnych *state-wide-parties*.

W momencie zakończenia badań nad niniejszym projektem znane są już wyniki wyborów do Kortezów Generalnych, które przeprowadzono 26 czerwca 2016 roku. Wbrew wszelkim sondażom przedwyborczym zakładającym kolejne polityczne „trzęsienie ziemi” wydaje się jednak, że sytuacja zaczyna się powoli normować. Prognozy przedwyborcze zakładały znaczną zmianę układu sił politycznych w parlamencie. Zawarcie sojuszu politycznego przez partie Podemos i Zjednoczona Lewica miało pomóc owej koalicji w zmargi-

nalizowaniu roli tradycyjnej lewicy działającej pod postacią Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej. Taka sytuacja niewątpliwie spowodowałaby znaczną zmianę w funkcjonowaniu hiszpańskiej sceny partyjnej i politycznej. Tak się jednak nie stało. Zmęczeni kryzysem politycznym i rządowym patem Hiszpanie wyrazili swoje zaufanie dla najbardziej doświadczonego polityka w gronie kandydatów na przyszłego premiera — Mariano Rajoya. W rezultacie Partia Ludowa borykająca się nadal z konsekwencjami afer korupcyjnych otrzymała dzięki głosom wyborców 137 mandatów, czyli o 14 więcej niż w 2015 roku. Jej lider uzyskał tym samym silny mandat do podjęcia próby utworzenia nowego rządu. Kierowana przez Pedro Sáncheza Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza uzyskała 85 mandatów, czyli o 5 mniej niż w 2015 roku, zachowała jednak status drugiej siły politycznej w Kongresie Deputowanych i wbrew przedwyborczym sondażom nie została zmarginalizowana przez nowy podmiot (Unidos Podemos) zbudowany na hiszpańskiej lewicy. Zjednoczona Lewica i partia Podemos przystępujące do wyborów pod szyldem Unidos Podemos nie zyskały natomiast na tak skonstruowanym sojuszu tyle, ile oczekiwały: 71 mandatów uzyskanych w 2016 roku to doskonały jak na hiszpańskie warunki rezultat, nie oznaczał on jednak uzyskania oczekiwanej pozycji politycznej w stosunku do rezultatu partii Podemos z 2015 roku, kiedy to samodzielnie zdobyła 69 mandatów. Mocno rozczarował również wynik partii Ciudadanos, która w 2015 roku zdobyła 40 mandatów, a pół roku później jedynie 32¹⁰⁴.

Niewielka perspektywa czasowa dzieląca moment zakończenia badań nad niniejszym projektem i otrzymanie rezultatów ostatnich wyborów do Kortezów Generalnych nie pozwala jeszcze na wyciąganie zbyt daleko idących wniosków. Rezultaty te jednak skłaniają do pewnej konstatacji, która jednocześnie może zostać uznana za weryfikację hipotezy głównej przyjętej na potrzeby niniejszego opracowania. Zakładała ona, że to właśnie kryzys gospodarczy w największym stopniu wpłynął na przebieg szeregu znaczących zmian w zakresie działania hiszpańskiego systemu politycznego. Należy zatem stwierdzić, że co prawda kryzys gospodarczy 2008 roku wpłynął znacząco na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii, a w szczególności na działanie podsystemu partyjnego, to jednak nadal nie ma pewności, czy te zmiany zostaną utrwalone i czy będą prowadziły do dalszych poważnych przekształceń całego systemu politycznego. Można tak było przypuszczać jeszcze na podstawie wyników wyborów parlamentarnych przeprowadzonych 20 grudnia 2015 roku, ponieważ ich wyniki doprowadziły do poważnego kryzysu politycznego i rządowego, co pozwalało przypuszczać, że wyjście z niego będzie wymagało zmian w zakresie działania porządku określonego mocą konstytucji w 1978 roku. Tymczasem

¹⁰⁴ <http://resultados2016.infoelecciones.es/99CO/DCO99999TO.htm?lang=es> [dostęp: 30.07.2016].

rezultaty uzyskane po wyborach z 26 czerwca 2016 roku sugerują, że sytuacja zaczyna się znów powoli stabilizować. Trudno dziś prognozować, czy nowe partie polityczne wpiszą się na stałe w krajobraz hiszpańskiej sceny partyjnej i czy będą w stanie efektywnie oddziaływać na proces zmiany hiszpańskiego systemu politycznego. Niezaprzeczalny jest jednak fakt, że dzięki ich pojawieniu się do głównego nurtu debaty publicznej zostały wprowadzone nowe tematy, dotychczas pomijane lub marginalizowane przez jej głównych aktorów: PP i PSOE. I być może to dzięki nim pewne zmiany w porządku konstytucyjnym zostaną w przyszłości dokonane.

Bibliografia

Akty prawne

- Constitución Española de 27 de diciembre de 1978.* Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 29 de diciembre de 1978.
- Reforma del artículo 13, apartado 2, de la Constitución Española, de 27 de agosto de 1992.* Boletín Oficial del Estado, núm. 207, de 28 de Agosto de 1992.
- Ley 50/1997, de 27 de noviembre, del Gobierno.* Boletín Oficial del Estado, núm. 285, de 28 de noviembre de 1997.
- Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña.* Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de Julio de 2006.
- Pleno. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045-2006. Interpuesto por noventa y nueve Diputados del Grupo Parlamentario Popular del Congreso en relación con diversos preceptos de la Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Función y contenido constitucional del Estatuto de Autonomía: Estatuto de Autonomía y sistema de fuentes; bloque de constitucionalidad, valor interpretativo del Estatuto de Autonomía; fundamento de la autonomía; derechos fundamentales y derechos estatutarios; sistema institucional autonómico, organización territorial y gobierno local; Poder Judicial; delimitación del contenido funcional y material de las competencias; relaciones de la Generalitat de Cataluña con el Estado y la Unión Europea; acción exterior; financiación autonómica y local; reforma del Estatuto de Autonomía. Eficacia jurídica del preámbulo; nulidad parcial e interpretación de preceptos legales. Votos particulares.* Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 16 de Julio de 2010.
- Reforma del artículo 135 de la Constitución Española, de 27 de septiembre de 2011.* Boletín Oficial del Estado, núm. 233, de 27 de septiembre de 2011.
- Ley 10/2012, de 25 de julio, de publicación de las balanzas fiscales.* Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 6181, de 30 de julio de 2012.
- Ley Orgánica 3/2014, de 18 de junio, por la que se hace efectiva la abdicación de Su Majestad el Rey Don Juan Carlos I de Borbón.* Boletín Oficial del Estado, núm. 148, de 19 de junio de 2014.

Real Decreto 977/2015, de 26 de octubre, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones. Boletín Oficial del Estado, núm. 257, de 27 de octubre de 2015.

Real Decreto 184/2016, de 3 de mayo, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones. Boletín Oficial del Estado, núm. 107, de 3 de mayo 2016.

Literatura

ALABAO N., CARR A.: *Guanyem Barcelona / Barcelona en Comú*. En: *Ya nada será lo mismo. los efectos del cambio tecnológico en la política, los partidos y el activismo juvenil*. Ed. J. SUBIRATS. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud Fundación de Ayuda contra la Drogadicción (FAD). Madrid 2015, s. 231—245.

CASTELLS M.: *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze internetu*. Przeł. O. SIARA. Warszawa 2013.

CASTELLS M.: *Spółczesność sieci*. Przeł. M. MARODY i in. Warszawa 2007.

FEENSTRA R.A.: *Red ciudadana Partido X: trabajo en red por la democracia y la transparencia*. En: *Ya nada será lo mismo. los efectos del cambio tecnológico en la política, los partidos y el activismo juvenil*. Ed. J. SUBIRATS. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud Fundación de Ayuda contra la Drogadicción (FAD). Madrid 2015, s. 222—230.

GIMÉNEZ CHUECA I., TAIBO C., ANTENTAS J.M., VIVAS E., MATEO J.P., DOMÈNECH A., MONEDERO J.C.: *La rebelión de los Indignados*. Madrid 2011.

HESEL S.: *Indignez-vous!* Montpellier 2010.

Historia económica de España. Eds. A. GONZÁLEZ ENCISO, J.M. MATÉS BARCO. Barcelona 2007.

IWANIEK J.: *Hiszpania*. W: *Systemy polityczne wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Red. A. JAMRÓZ. Warszawa 1989, s. 356—394.

LINZ J.J., STEPAN A.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore — London 1996.

MARCZEWSKA-RYTKO M.: *Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia”. Vol. 22/2015, nr 2, s. 43—54.

MOLLINAS C.: *Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país*. Barcelona 2013.

MOLDAWA T.: *System konstytucyjny Hiszpanii*. Warszawa 2012.

MYŚLIWIEC M.: *Hiszpania*. W: *Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*. Red. M. MYŚLIWIEC, K. KRYSIENIEL. Poznań — Chorzów 2011, s. 113—153.

MYŚLIWIEC M.: *Hiszpańska autonomia w progu XXI wieku*. „Athenaeum. Polskie Studia Polityczne”, nr 32/2011, s. 28—46.

MYŚLIWIEC M.: *Katalonia na drodze do niepodległości?* Bytom 2006.

MYŚLIWIEC M.: *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*. Katowice 2014.

MYŚLIWIEC M.: *Spain's Party System at Times of the Economical Crisis after 2008*. „Political Preferences”, no. 11/2015, s. 125—162.

MYŚLIWIEC M.: *Wolność wyboru i prawo samostanowienia a interes państwa wielonarodowego*. W: *Wolność w epoce poszukiwań*. Red. M. SZULAKIEWICZ, Z. KARPUS. Toruń 2007, s. 389—403.

- MYŚLIWIEC M.: *Wpływ kryzysów gospodarczych na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii*. „Przegląd Narodowościowy. Review of Nationalities”, nr 5/2016, *¿Adónde vas, España?*, s. 43—62.
- RIVERA A.: *El cambio sensato. 100 preguntas, 100 respuestas*. Barcelona 2015.
- RIVERA A.: *Juntos podemos. El futuro está en nuestros manos*. Barcelona 2014.
- TORMEY S., FEENSTRA R.A.: *Reinventing the political party in Spain: the case of 15M and the Spanish mobilisations*. „Policy Studies”. Vol 36/2015, issue 6, s. 590—606.